

YAZILMAYAN TARİH VE ANILARIM

-1. Dünya Savaşı, Koçgiri, Şeyh Said ve Dersim'e Dair-

Kârerli Mehmet Efendi

(1915-1958)

Yayına Hazırlayan: Ali Rıza Erenler

ÖNSÖZ

Ömrünü kahırla kazanmış hayatı pahasına dahi üstün güçler karşısında eğilmeyip, “**ey hak**” demekten geri kalmamış, daima ezilenin yanında ezenin karşısında olmayı ibadet bilmiş bir kişinin feryatlarını içeren hatıratına nasıl bir önsöz yazılacağına hezi içerisindeyim. Hele bu kişi insanın babası olursa! Ömrü boyunca da Kârerli Mehmet olarak bulunduğu her yer ve ortamda ödün vermeden şerefiyle yaşamaya çalışmıştır. (Ali Rıza Erenler)

SUNUŞ

Değerli okurlarıma sunduğum bu yapıt, ne bir roman ve ne de bir tarih niteliğindedir. Ama tarihi olaylarla iç içedir. Bu yapıtta sadece duyduklarım, yaşayıp gördüklerim ve araştırmalarım ile elde edilen belgeler dile getirilerek bölgenin son yüzyıllık sosyal ve siyasal olayları sergilenmektedir.

Acı ve tatlı yönleriyle de olsa tüm anılarımı not alma alışkanlığım içinde, yaşayarak kaleme aldım. Ne var ki, darmadağın bir halde olan bu anılarımı asırlar boyu devletin veya hükümetlerin Doğu ve Güneydoğu'ya uyguladıkları yanlış politika ve icraatları sonucu bölge halkının uğratıldığı haksızlık ve çektikleri çileleri yazmak, yüz yıl içinde olagelen oluşumları geleceğin sağlıklı insanlarına aktarmak istiyordum. Bu amaçla önceden yazdığım notları

birtakım düzenlemelerle yeni yazıya dönüştürerek bir kitap haline getirmeye karar verdim. Amaç, gelecek kuşaklara yaşanılmış olan bu anılarla kalıcı bir ışık olabilmektir.

Dileğimiz, bizden sonraki nesillerin barış ve kardeşlik içinde yaşamalarıdır. Bunun yolu da geçmiş acı yaşanımların ve anıların geleceğe ders verici bir şekilde örnek olmasıdır. Yanlışlıklar ve olumsuzluklar bir başka yanlışlıkla düzeltilemeyeceğine göre bu yanlışlıkları tarihin sayfaları arasına gömmek ve çağın koşullarına göre sevgiyle döşenmiş bir yola girebilmektir. İşle ben de bu amaçla yola çıkmış bulunuyorum. Dökülen kanlar nerden olursa olsun, çekilen acılar nasıl çekilirse çekilsin artık bu olumsuzluklar durulsun, çekilen acılar dinsin ve akan kanlar dursun istiyorum. Bu insanlar bizim, hepimizin... Bu topraklar bizim, hepimizin. Anadolu bize ve bizler de Anadolu'ya aitiz.

Kârerli Mehmet Erenler

1) GİRİŞ

İlk Adım ve Haklı istem

1958 yılından geriye doğru bakıldığında, içinde bulunduğumuz asrın ortalama üççeyrek yılını yaşamıştım. Bu yaşam süreci içinde defalarca sıkıyönetim ve İstiklal Mahkemeleri'ne sürüklendim ve çok kez de sürgün edildim. Kahırla kazandığım yaşam öykümün bir ürünü olan bu eserimde, “**ey hak**” dediğim, haklılık ve doğruluktan yana çıktığım için önüne kadar sürüklendiğim idam sehparlarında sallanmaktan kurtulup ölümün eşiğinden nasıl döndüğümü ifade etmeye çalışacağım. **Bu acılı yaşam öykümde yüz bir seneye mahkûm edilişimin ezilmişliği içinde verdiğim ölüm-kalım savaşımı anlatacağım.**

Her bir sayfası kahırla yaşanılmış bu eserimde Doğu Anadolu halkının çilesini, ömrü acılarla geçmiş kişilerin yaşam süreleri içinde olupbittilerle nasıl heder edildiklerini yazacağım. Yazacağım ki, bu acılar bir daha yinelenmesin.

Yazmalı, konuşmalı ve söylenmeli ki, insanlar doğru ve haklı ortamı yakalayabilsinler. Vatan diye uğrunda ölmüş, ecdadının kanı pahasına kazanılan topraklarda yaşam hakları ellerinden alınmış insanların kendi öz vatanlarında, vatansızlar gibi nasıl yaşatıldıklarını dile getirmek istiyorum.

Tüm varlıkları ellerinden alınıp sürgüne gönderilen yüzbinlerce ailenin açlık, sefalet içinde kaderleriyle nasıl baş başa bırakılıp ölüme terk edildiklerini kamuoyu önünde sergilemek ışıyorum. Bu ağır koşullar altında hayatla kalanlara sonraki yaşamları dahi çok görülüp

her gün bir başka suçla suçlandırılarak yeniden nasıl bir ölümün kucağına itildiklerini dile getirmek istiyorum

Neden öldürölmek istedikleri, niçin öldüröldükleri sorulamamış, sorulsa dahi sorulara yanıtlar göz ardı edilmiş, ölüm nedenleri dahi yıllardır kilit altında tutulmuşların feryadına tercüman olmak istiyorum.

Bu yapıtımda iftira ve tertipler sonucu işlenen cinayetlere kılıf hazırlayıp meşruiyet kazandırmak için kapalı kapılar ardındaki döndürölen dolapları sergilemek istiyorum. Milli duygular uğruna can vermiş, milliyetperver evlatlarının kendi bütönlüğü içinde ve çeşitli adlar altında nasıl milliyeti tahkir edilip milliyetsizce yaşamaya zorlandıklarını, sözde yaşayan bireylerin, boyların ve aşiretlerin kendi ölkelerinde uğradıkları sürgün, kıyım ve barbarlığın hüküm sürdüğü anavatanın öyküsünü dile getirmek istiyorum.

Kimi dönemlerde konuşmanın suç sayıldığı, insanların insanları horladığı, kimi yönetimlerin suçlamaları adet haline getirdiğı, doğruların tahrif edilip gerçeklerin gizli tutulduğı bir düzende milliyetleri ne olursa olsun tüm ezilmiş ve ezdirilmişlerin yaşam öykülerini duyarak ve yaşayarak bütönlük bildiklerimi sizlere aktarmayı bir görev bildim. İstiyorum ki, bildiklerimin bilmişliğı içerisinde sizler; geçmişinizden ilham alıp bu güne dek yapılmış yanlışlıkları yinelemeyerek ya da onları düzelterek kırılan onurları, yapılan tahribatları onarıp milli bünyede açılmış yaraları tedavi ederek ırk, dil, din ve mezhep ayrılıklarını bertaraf edip sadece insan olmanın onurluluğıyla, birlik ve bütönlük içerisinde kardeşçe el ele verip, geleceğe emin adımlarla yürüyesiniz.

İçeriğı düşöndürücü ve ders verici olacağına inandığım bu eseri sizlere ithaf ederken diyorum ki, kendinize öyle bir yol bulunuz ki, onda gözyaşı onda acı ve nedamet olmasın...

TOPLUMSAL ÖZGÜRLÜĞÜN TEMEL İLKELERİ

-Adalet-Birlik ve Beraberlik-

Adalet ve saygıdan yoksun bir toplumun geleceğinde hüsrana, nedamet, gözyaşı; şefkat ve sevgiden uzak, birlik ve beraberliğini yitirmiş toplamdı ise esaret vardır.

Ey genç nesil: Özgürlüğün temel öğelerinden biri olan toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanması ve onun devamı için kadın, erkek, genç, ihtiyar el ele verip tek kafa ve tek vücut olarak çalışma zorunluluğunda olduğunu unutma. Senin varlığını çekemeyen, seni siyasi çıkarları uğruna bir araç olarak kullanmak isteyen türedi zihniyetler, daima ayakla olup; senin dağılılığını, senin zavallılığını görmenin gurur ve kıvancı içerisinde seni kullanabilirler. Doğu ve Güneydoğu halkı arasında aynı inançta olan aşiretlerin birbirleriyle, aşiret içi ailesel ve ezbetlerin bir diğere karşı duydukları düşmanlıklar, basit çıkar hesapları ve sınıfsal farklılıklara dayanmaktaydı.

İslamiyet'in kurucusu Hz. Muhammet bir hadisinde belirttiği gibi, **“İslamiyet'i fırkalara ayırıp, İslam bütünlüğü içine nifak sokup onu bölmeye çalışan, İslam'ı İslam'a öldürten, İslam da olsa benden değildir”** sözleriyle İslam bütünlüğünü korumaya çalışmış ve böylece İslam dünyasına ilahi bir buyruk olarak iletmiştir. Ama **“Bu varaki zivefayı kim okur, kim dinler”** diyeceksiniz. Sözler, sözde kalmayıp uygulama safhasına girdiği zaman bir değer ifade eder ve böylece uluslar da kaynaşmış bir bütün haline gelirler.

Söz aşiretlerden açılmış iken, soy ağacı tarihinin binlerce yıl önceki şayialarının ve derinliklerinde kendisini hissettiren mensubu bulunduğum Hormek aşiretine de değinmeden geçemeyeceğim. İyi veya kötü oluşumu ile geçmiş, geçmişte bırakmanın anlayışı içinde kendi kendime daima önerim şu olmuştur: **“Yaşamının hiçbir döneminde şövenist duyguların etkisinde kalarak geleceğini yönlendirmeye çalışma. Geçmişin övüncü ve özentisi içinde şan ve şöret peşinde koşup hayatının akışında desinlere yer verme. Kendini geçmişinle değil, kendin olarak örmeye çalış. Yaşamınla geçmişin aynası olduğunu, geleceğin de temel taşı olacağını unutma. Yalandan ırak ol, olabildiğince de yalancından uzaklaş. Riyakârla hemhal olmaktan sakın. İnsanı, insanca görüp, insan olmaya özen göster. Tevazu'yu görev, bağışlamayı ise ibadet bil. Kamil olmanın temel taşı tevazu, faziletin en yücesi ise bağışlamaktır. İyilikten yana ol, kötüye yandaş olma. Ezilenin yanında olup, ezenle mücadeleden korkma. Korkunun kölesi olmaktan sakın. Korkak, korkunun gölgesinde uzun yaşasa dahi, ezilip horlanmaktan kendini kurtaramaz. Bildiğini ver, bilmediğini öğrenmeye çalış. Zira Hz. Ali, “Bana bir kelime öğretenin kulu-kölesi olurum” demiştir. Bu nedenle irfan yolunu kendine yol edin. Bu yolun yolcusu ve öncüleri önünde saygı ile eğil. Düşkünün daima yanında olup, ona yardımdan kaçınma ki, insan olduğunu idrak edesin.**

‘Mezar taşı ile övünülmez’ derler. Geçmişini sembolize eden o taş, temiz ve sağlam ise yapılacak yeni yapıtın temelini konur. Bu temel üzerinde inşa edilecek bina görkemliyle kendini, temeliyle geçmişini yaşatır.”

ELAZIĞ'DAKİ YAŞANTIMIZ

Sünnilerle İlişkımız

Cehaletin toplumlar arasında oluşturduğu ayrıcalık, baskı, taassup ve tüm katı davranışlar karşısında direnip tabuları yıkmayı hedeflemiş bir boy olarak bilinen ve bu uğurda çaba harcayan Hıdıkanlıların, gerek Sünni ve gerekse Alevi toplumları arasında daima özgün bir yeri olmuştur.

Örnek olarak Harput'ta ticaretle uğraşıp Hüseyinik'de oturan amcam Hasan Efendi, Sünni ve Alevi toplumları arasında yüzyıllardan beri birbirlerine kız verip almama kurallarını yıkmak amacıyla Hüseyinik'de bir Sünni kızı olan Fatma Hanımla evlenmiştir.

Bir Alevi'nin Sünni bir kızla evlenmesi ve bir Sünni'nin bir Alevi'ye kız vermiş olması çevrede yankılanmış ve taraftarların yakınları arasında tepkilere de yol açmıştı. Kendi aşireti içinde de yapılan dedikoduların kızgınlığı içerisinde evinin damına çıkan Hasan Hulki Efendi, ezan okuduktan sonra aşağıya inip herkesin gözü önünde eşiyile namaz kılmış ve bunu çevrede yaygınlaştırıp gelenek haline getirmeye çalışmıştır. Evinin bir odasını mescit, diğer odasını da sınıf yapıp köy çevre çocuklarını okutmaya başlamıştır.

1925'teki Şeyh Sait olaylarında Hormek aşiretinin karşıt tavırlarına rağmen olaylara adımın karışması nedeniyle İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak önce idama, daha sonra 101 yıl seneye mahkûm edilmiş olmam, Sünni ve Kürt toplumu içinde Hıdıkanlı olarak özgün bir yere sahip olup onların sevgi ve saygılarını kazanmama neden olmuştu. Buna rağmen seçimde Zazalar, **“Mehmet Efendi hase başe; amma ve lakin Kızılbaş”** diyerek, oylarını başka tarafa vermişlerdi.

Okulumuz

Okula başlayışımızın ilk ayları idi; amcamın otoriter tutumu, çocuk yaşta hem bizi korutur, hem de canımızı sıkıyordu. Çocuksuz yaşta ana şefkatinden mahrum olmanın ezgisi içimizi kemirmekle idi. Özgürce gezip tozduğumuz dağ, taş ve ormanlarımızı arar olmuştuk. Yer yer yığılmış mayıs ve davar dışıklarının gölgesinde görünmez hale gelmiş çoğu tek katlı evlerden oluşmuş köyümüzü, arkadaşlarımızı; hele anamızın sevecen bakışlarla bizi kucaklayıp ve şefkatle bağrına basıp sıcak öpücüklerle saçlarımızı okşayışının hasretiyle yanar olmuştuk.

AŞİRET ÇEKİŞMELERİ VE 1918

Yıl 1918. Savaş, Doğu Anadolu'da Rusların mağlubiyeti ile sona ermişti; ama bölgedeki iç kaynama ve kargaşalar yer yer devam etmekte idi. Sünni Palulular ile Dersimliler arasındaki gerginlik had safhaya varmıştı Otorite boşluğu aşiretleri karşı karşıya getirmiş, soygunlar, baskınlar ve katliamlar olağan hale gelmişti. Aşiretler arasındaki bu gerginlikler her iki taraftan geniş halk kitlelerini tedirgin ediyordu.

KAYMAKAM İLE SEYİT ALİ SÖYLEŞİSİ

Kaymakam, Seyit Ali-i Seyit Nuri'ye hitaben;

- **“Dede, sana bir şey sorabilir miyim?”** dedi.

- Elbet

- **“Allah mevcut mudur; mevcutsa, bana gösterebilir misin?”**

- “Kaymakam bey, önce şunu bilmenizi istiyorum. Allah'ı göstermeye gücüm yelmez; ama sana, seni ona gösterecek yolu gösterebilirim.

- **“Neymiş o yol; ibadet mi?”**

- Elbette ibadet. Hizmet ve emektir

- **“İbadeti anladık; amma, hizmet ve emekten kastın nedir?”**

- “Gücüm yettirince anlatmaya çalışayım. Yalnız **bunu bilmeye iman ve akıl, görmeye de göz ister.** Hala benden cevap bekliyorsan, emret bir kâse yoğurt getirsinler.”

Yoğurt gelmiş ve Seyit Ali-i Seyit Nuri'nin önüne bırakılmıştı. Kâseyi eline alan Seyit Ali-i, onu kaymakama göstererek;

- **“Söyler misin kaymakam bey, bunun içindeki yağ mıdır, yoğurt mudur?”** diye sordu. Kaymakam;

- **“Görünürde yoğurt; ama içinde yağ da var”** diye yanıtladı. Seyit Ali;

- **“Yağ yoğurdun neresinde?”** Kaymakam:

- **“Her zerresinde.”** Seyit Ali:

- **“Kâsenin ve yoğurdun içindeki yağ bana gösterebilir misin?”** Kaymakam:

- **“Yağı gösterebilmem için evvela yoğurdu yayıp, yabancı maddeleri yağdan ayırmam lazım.”** Seyit Ali:

- **“Evet, Kaymakam Bey, bana yönelttiğin soruyu şu anda kendin yanıtlamış bulunuyorsun. Kâinatın her zerresinde var olan yüce yaratıcıyı görmek için ona giden gerçek yolda iman, inanç ve aşkla yürümen ve hizmet vermen gerekir. Bu yol Muhammed-Ali'nin işaret buyurdıkları Taat ve Tevhit yoludur. Kuralları ise nefse hâkimiyet, tevazu, alçak gönüllülük, sehavet, eli açıklık, bağışlayıcılık ile ilim irfandır; gayrısı boş ve kilu kalden ibarettir.”**

Büyük bir dikkatle onu izleyen kaymakam, Seyit Ali'nin sözü bitince yerinden kalktı; onun elini öptükten sonra, **“Beni ihya edip aydınlattın”** dedi.

....

Bilindiği gibi, Doğu Anadolu'da İran'a karşı kalıcı ve tampon bir güç oluşturmayı düşünen Yavuz sultan Selim, burada İdris-i Bitlis öncülüğündü, Sünni Kürt aşiretlerine yarı muhtariyet tanıyarak bu arzusunu gerçekleştirmiştir. Çaldıran öncesi ve sonrası 80 bin Alevi'yi katlettiren Yavuz Sultan selim, bu hareketiyle Alevi-Sünni ayrımını körüklemiş olmakla kalmamış; aynı zamanda Anadolu'da ilk kez Kürt-Türk ayrımının da gündeme gelmesine neden olmuştur. Gerek Yavuz ve gerekse Şah İsmail, ihtiraslarının tatmini uğruna Anadolu insanları üzerinde oynamadığı oyun ve ekmedikleri nifak tohumu kalmamıştır.

Emevi ve Abbasi hanedanlıkların İslam bütünlüğü içerisine sokulan Alevi-Sünni ayrımı; Yavuz Sultan Selim'in İran seferinden ötürü, Anadolu ve Doğu Anadolu halkı arasına soktuğu, Kürt ve Türk ayrımı ile bütünleştirilmiştir. Ekilen bu nifak tohumları; Yavuz'dan sonra gelen sultanlarca da özenle bakılarak millet sinesinde geliştirilmeye çalışılmıştır. Saltanatları-

nın şaşaaası içerisinde, hata üstüne hata yapan Sultanların, görmez ve duymazlığının kurbanı olan koskoca bir imparatorluk, nihayet istilacı ve emperyalistlere bir anda yem olmuştur.

Meclis içi gruplaşmanın bir tezahürü olan tarafgirlik ve adam kayırma hastalığı yurt tarihinde bir illet olarak yayılma imkânı bulmuştur. Bu nedenle toplumun örf, adet ve geleneklerine yabancı ve onu hiçe sayan bir sürü ehliyetsiz kişilerin idaresine vatandaş terkedilmişti. Kraldan ziyade kralcı olan ve hoşgörüden yoksun ve beceriksiz yöneticiler yüzünden Doğu Anadolu insanları bir anda kendilerini içinden çıkılmaz bir kaos içinde bulmuşlardı.

İşte dönüşü olmayan bu yol, Doğu Anadolu insanını 1925'lere doğru götürmüştü. O 1925'ler ki, yüzlerce, binlerce insanın ocağının sönmesine; ezilip, sürülüp ve ölmesine neden olmuştur.

ŞEYH SAİT

Doğu Anadolu'nun çorak ve verimsiz topraklarında yaşamaya mahkûm edilmiş mütevacı bir köy iken, tarihin seyrini değiştirmek istediği savıyla halden hale sokulan ve böylece tarih sinesinde efsaneleştirilerek yüceltilip ebedileştirilen Şeyh Sait kimdi?

Diyarbakir Kırkdirek Köyü Şeyhlerinden Şeyh Mahmut Efendi'nin çocuklarından biri olan Şeyh Sait...

Şeyh Ali-i Septi Efendi ile birlikte Palu'ya gelen Şeyh Sait Efendinin babası Şeyh Mahmut Efendi, Hınıslılar'ın daveti üzerine oraya gider. Burada seksen altınla aldığı Kolhisar köyüne yerleşir. Burada üç sene yaşadktan sonra vefat eden Şeyh Mahmut Efendinin boş kalan Şeyhlik Postuna büyük oğlu Sevh Sait Efendi oturarak, tarikat ahkâmını yerine getirmeye çalışır. Milli mücadelede ordunun maneviyatını geliştirip bu konuda askere telkinde bulunmak üzere fiilen Rus harbine katılmış olur. Harp sonrası Doğu'da başlayan kıtlık nedeniyle Kolhisar köyünden göç ederek Piran'a gelir. Burada üç sene kaldıktan sonra, tekrar Kolhisar köyüne döner. Beş erkek ve beş kız olmak üzere on çocuk sahihi olan Şeyh Sait Efendi, köyünde açtığı medrese ile bir taraftan çevre insanlarını eğitirken, diğer taraftan da Şeyhliğini sürdürerek tarikat gereğini yerine getirip halkı irşat etmeğe çalışırdı. Taassup ve cehaletin hâkim olduğu bu dönemde çocuklarını okutup en iyi şekilde yetişmelerini sağlamakla kalmayıp, onlara dünya görüşlerinin artması hususunda, karşısına çıkan her fırsatı en iyi şekilde değerlendirmesini bilmiştir. Yaşı ilerledikçe vaktini daha çok dine ve medreseye adayan merhum, dünya işleriyle uğraşı, çocuklarına bırakmıştır. Servet ve sonsuz dünya varlığı içerisinde babalarının dünya ve ticaret işlerini yürütmeye çalışan çocukları, halkın sonsuz bağlılıklarına rağmen kendilerini kaybetmemiş; baba ocağında gördükleri yüksek terbiye ve hiyerarşik aile düzeninden asla ayrılmamışlardır. Geniş bir aile topluluğuna sahip olan Şeyh Sait ailesinin bütün fertleri buldukları yerlerde daima halk ile beraberleşmiş, onların derdini dert edinmiş, ilim dâhil tüm imkânlarının kapılarını o insanlara daima açık tutmuşlardır. İşte Şeyh Sait ailesinin bu denli halkla beraberliği ve halka açık oluşu ve halk tarafından sevilip sayılışı tüm

dikkatlerin üzerlerine çekilmesine neden olmuştur. Merhumun bu şöhretini istismar eden herkes, ailenin yokluğu pahasına o ismi kendisine kalkan edinmiş ve alabildiğine onlardan yararlanmaya çalışmışlardır. Dağdaki eşkıyasından, politikacısına kadar birçok kişi ve kuruluşlar tarih boyu bu adın gölgesine sığınmış ve kendi çıkarları doğrultusunda bu ismi kullanmaya çalışmış ve zaman zaman da arzularında başarılı olmuşlardır. Osmanlı ve Türk siyasi tarihinde 1914-1925 yılları arasında geliştirilen olayların içine bu ailenin istemeden girişlerinin nedeni budur.

Şeyh Sait ailesi, **“Dinin dili, milliyeti olamaz”** sözünün bilinci içerisinde kendilerini yetiştirmişleridir. Buna rağmen kökeni, istismar, idari yeteneksizlik, bölge insanlarının örf, adet ve geleneklerini hiçe sayan işgüzar idarecilerinin çıkmasına neden olduğu olaylara diyet olmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Kaderin onlar için çizdiği sonun başlangıcı olan Piran olayı ne acıdır ki, hala o insanların sonradan gelişen neslinin alnında, bir kara lekeymiş gibi yaşatılmak istenmektedir...

İstiklal Mahkemesi

4 Mart 1925 tarihinde çıkartılan tahrir-i sükûn kanunu üzerine ikinci istiklal mahkemesi Diyarbakir’de kurulmuş ve mahkeme heyeti:

- 1- Başkan: Denizli mebusu Mazhar Müfit Kansu
- 2- Üye: Kırşehir mebusu Lütfi Müfit Özdeş
- 3- Üye: Urfa mebusu Ali Saip Ursavaş
- 4- Savcı: Balıkesir mebusu Süreyya Örgü Evren’den oluşmuştu.

İstiklal Mahkemesi’ne Şevkimiz

Şeyh Sait olaylarının hemen akabinde Hüzeynikliler’in aleyhimde hazırladıkları komplo ve yaptıkları şikâyetler sonucu kardeşlerimle birlikte ve 15 kişilik bir grup halinde yargılanmak üzere Mayıs 1925’de Diyarbakir İstiklal Mahkemesi’ne sevk edildik.

Diyarbakir Hapishanesi ve Şeyh Sait’le Karşılaşma

Konulduğumuz hapishane surlar içerisindeydi. Yüzlerce tutuklu insan bu taş yapı içerisinde daracık hücrelere sıkıştırılmış ve adam adam üstüne istif edilmiş gibiydi sanki. Bizim El âzız’dan getirilişimiz tüm mahkûmlarca duyulmuştu. Şeyh Şerif ve Şeyh Sait Efendilerin benimle görüşmek istedikleri haberi gelince ziyaretine gittim. Karşılıklı soruşturma olmadan sonra, olayın başlangıcına neden olan Piran konumunu Merhum bizatihi şöylece anlatmıştı:

1925 Şeyh Sait Olayı Başlangıcı - Piran Hadisesi

“Kürt istiklal komitesi üyesi Seyit Abdülkadir’le, kayınbiraderim Albay Cibranlı Halit Bey; beni devamlı olarak kendi saflarına çekmek istiyorlardı. Yakamı ellerinden alamaz oldum. Sözde kendilerini Sultan Vahdettin’le İngilizler destekliyormuş...”

Anlatımlarda dikkatimi çeken şey:

1- Vaktinden önce uyarıldığı halde, devletin ihbarları önemsememiş olması ve valinin yetersizliği.

2- Durumun önemini idrakten yoksun ve günün şartları içerisinde nasıl hareket edilmesi gerektiği deneyiminden uzak, görev bilincinden yoksun mahallin örf ve geleneklerinden habersiz, geniş bir mülazım'ın işgüzarlığı, olayların başlamasına neden olan faktörler oluşudur.

Eğer idare isteseydi olay başlamadan önce askeri müdahaleye meydan vermeden sorunlara çözüm getirilebilirdi. Bunu yapmadığı içindir ki, mecliste Terakkiperver Hürriyet Fırkası kanadından bir ses yükselmişti; bu ses, Erzurum Mebusu Rüştü Paşa'nın sesiydi: **“Her olayın bir başlangıcı vardır. Şöyle ki: Cihan Harbi'yle baş gösteren kıtlık ve açlık sonucu, şark vilayetlerinden Anadolu içlerine doğru muhaceret başlamıştı. Açlık, sefalet ve muhacretle birlikte ağa, bey ve Hamidiye Paşaları'nın baskısıyla, hükümeti temsil eden vali ve kaymakamların yetersizliği, hadiselerin başlıca nedenleridir. Bunların sebep oldukları olayların sorumluluğunu zavallı halka yüklemenin vebalinden hiç kimse kurtulamaz.”**

Yanlışını bulup düzeltmeyen bir millet, yanlışlıklara kucak açan kişiye benzer ki; bu da onun korkuya kardeş ve kuşkuya yoldaş olmasına sebep olur.

İktidarlar, ihtilalin başarılı olmasından, halk ise başlarına geleceklerden korkuyordu. Önceleri adına Kürt azınlık hareketi denmişti, 1925 Şeyh Sait hareketine. Bunun pek inandırıcı olmayacağına kanaat getiren olayın mucitleri, bu kere de yoktan var ettikleri çocuğa **“irtica”** adını takmışlardı.

Sonuçta o bölge halkının tümünün şahsında şaibeleştirilen bu olayın sorumluluğu nesilden nesile intikal ettiriliyordu. Böylece buralarda henüz doğmamış çocuklar dahi ihanetle damgalanıyor, yaşama hakları ellerinden alınıyordu.

Şeyh Sait Efendi, Piran olaylarını anlattıktan sonra; **“Sence bize nederler; bizi asarlar mı?”** dedi. Merhumun bana yönelttiği bu soru karşısında ona ne diyeceğimi bilemiyordum; zira benim de onlardan kalır bir durumum yoktu. Bu durumda kadere boyun eğmekten başka hiçbir çaremiz kalmamıştı. Hal böyleyken, sonun ne olacağını düşünüp üzülmeyen de bir anlamı yoktu bence. Suçlu veya suçsuz, her gün yanımızdan birkaç kişi götürülüp idam edilmekteydi. Tevcih ettiği sorular karşısında, teselli etme çabasıyla söze başladım: **“... Ok yaydan çıktıktan sonra onu geri döndürmek mümkün olmaz. Bu bakımdan bize sonucu sabır ve tevekkülle beklemek düşer. Bundan böyle gösterilecek nedamet ve yüce Allah dururken onlardan merhamet beklemek veya onlar karşısında böyle görünür olmak, küçülmektir. Bu da yapılan işin kutsiyetini ve kendi yüceliğinize nakise getirir. Bu bakımdan gidereyak bizlerin yapacağı tek şey, vakur olmaktır. Hakkımızda peşin verilmiş bir karara rağmen, şeklen ve dünya kamuoyu önünde göstermelik olarak, bizi yargılayanlar karşı-**

sında ezilmeden yapacağımız savunmamızla gelecek nesle iyi bir mesaj ve iyi bir ad bırakmaktır.”

Zorla itildiği bir olaya istemeyerek fakat fiilen girmiş bulunan Şeyh Sait, dönüşü ve kurtuluşu olmayan bu çıkmazdan az zararlar kurtulmanın yollarını aramış ve o bölge halkının yardımına başvurmuştur. Ne yazık ki ne Kültlerden ve ne de dindarlardan gerekli ilgiyi göremiştir. Buna rağmen idare kendi anlayış ve yetersizliğinin bedelini, bir sürü masum insana ödetmeye devam etmektedir. Hatayı bir başka hatayla telafiye çalışanların sonu hüsrandır. Devamlı uygulanan bu yanlış politikalar yüzünden dökülen binlerce masum insanın kanı bataklığında yetişecek filizler ağaç olma niteliğine kavuşup dal budak saldırdığı ve benliğine sahip çıkmanın idrakine kavuştuğu an, bazılarınca duyulacak nedametın faydasızlığı açığa çıkacaktır. Biz gideriz amma umarım ki bugün işlenen cinayetlere neden olan yanlışlıklarınızı düzeltir, bünyelerde açtığınız yaraları tedaviye çalışırsınız.

“Sizden merhamet dilemedim, dilemiyorum da. İnanın ki bu güne dek şu veya bu şekilde sebepsiz öldürülmüş masum insanlar kadar biz de masumuz. Bu yüce mahkemeniz huzurunda hakka, tarihe, geleceğe ve geleceğin insanlarına feryat ediyorum, istiyorum ki onlar, dökülen bunca masum kana, geçmişinden ilham alarak sahip çıksın. Sizler, yeryüzünde İlahi adaleti temsil ediyor ve onun postunda oturuyorsunuz. Orada vereceğiniz yanlış karardan ötürü ola ki, bir gün vicdanınız sizi yargılaya... Nedamet fayda yermeyeceği bu anın ezikliğini yaşatmamak için size, düşünme zamanı kazandırma amacıyla son müdafaamı yazılı olarak vermek istedim.

Bu düşüncemi zaman kazanma ve aman dilemek şeklinde değerlendirenler bilsinler ki, ecelin vakti saati yoktur. Takdir olmuşsa bugün bana böyle bir vesileyle gelen ölüm, yarın da onların bir başka nedenle kapısını çalacaktır. Bunu böyle bilmeyenlerin sonu hüsrân ve nedamettir.

Keza bir gün memleket idaresi ehli vicdan ve ehli namus eline geçer de, bugün işlenen cinayetlerin aslını bilmek isterse, huzurunuzda bu feryatlarım onlara bir delil olur düşüncemden kaynaklanmıştı; yazılı ifade verme talebim. Son olarak geleceğe ve geleceğin insanına bir kez daha sesleniyorum: **“Siz geleceğin yaşayanları! Biz yokuz ama enkazımızın üzerinde sizler var olacaksınız. Tahrif edilse dahi memleketin gelecekte gerçeklerini bilen canlı tarihi sizler olacaksınız. İlim, sabır, teenni, idrak, mefkûre ve şans sizlerle olsun. Takdir yüce Allah’ın, karar ise sizindir. Hürmetlerimle.”**

Sözlerim bitince heyeti hâkime başkanın arzusu üzerine ikinci kez durumu müzakere etmek için başkanlık odasına çekildiler. Bir müddet sonra hâkimler yerini alınca, başkan, heyetin aldığı son kararı okudu. Yeni karardaki tek değişiklik, isyan sırasında mezâlim ve yağmaya katılmadığım gerekçesiyle idam cezası, 101 sene ağır kürek cezasıyla Afyon Karahisar’a sürülmem şeklinde olmuştu. Karar okunup bittikten sonra başkan;

- “Mahkememizin atıfetine mahzar oldunuz. Her halde bu kararıma bir diyeceğiniz yoktur” deyince, ben;

- “Var efendim” dedim. Başkan:

- “Sen deli misin be adam; söyle bakalım ne, diyeceksen?”

- “Ben hiçbir zaman önyargılı olup, bir makine gibi çalışan mahkemenizden af ve merhamet dilemedim. Zira benim, dökülen diğer kanlardan daha kırmızı da değildir kanım. Siz düzeninizin gereğini yerine getirmekle görevlisiniz. Ben, vicdanım ve ilahi adalet huzurunda masum bir kişi olarak, bu masumiyetimi gönül rahatlığı ile iddia ederken, siz verdiğiniz ve bana bir atıfet olarak kabul ettirdiğiniz kararınızdan ötürü nerdeyse önünüzde eğilmemi isteyeceksiniz. Ben, mahkemenizin hiçbir celsesinde sizden hayat dilemedim. Yüce mahkemenizin kurulduğu günden beri verdiği kararların kesin ve değişmez olduğunun bilincindeyim. Buna rağmen sizi bu ikinci kararı almaya zorlayan vicdan ve adalet duygunuzdur. Masumiyetimize bir nebze de olsa kanaat getirmiş olmanızı şükranla karşılamaktayım. Ancak beraatımızı beklerken alışagelmışliğinizin ötesinde verdiğiniz bu ikinci kararınızı bana bir lütuf olarak kabul ettiremezsiniz. Zira masumiyetimiz bilindiği halde, vicdan yükünü hafifletme amacıyla alınan bu ikinci karar, benim için bir atıfetten ziyade bir zulüm ve işkencedir. Zira 101 sene her gün ve günün her saatinde hapisane köşelerinde, düşünerek ölümü beklemektense bir an evvel ölmek benim için daha evla ve daha şerefli. Bu bakımdan, sizde zerre kadar insaf ve vicdan varsa ona sığınıyor ve eski kararınıza dönmenizi istiyorum” devince başkan, “Atın şunları dışarı” diyerek yerinden kalktı ve heyeti hâkime ile birlikte salonu terk ettiler.

Muhafız kumandanı beni kolumdan tutup duruşma salonundan dışarı sürüklerken, duyabileceğim bir sesle, “Bu mahkemede ilk kez karar üstüne ikinci bir karar verilmiştir. Buna şükür et. Hiç olmazsa hayatın bağışlanmış oldu. Gün doğmadan neler doğar demişler. Bakarsın yarın bir af çıkar ve sende kurtulursun” diyerek beni teskine çalışıyordu.

AFYON KARAHİSAR HAPİSHANESİ

Şevket Süreyya (Aydemir) Bey’le Tanışma

Aynı koğuştaki komünistlikten 10 sene gün giymiş Muallim Şevket Süreyya Bey’le tanışma şerefine ermiştim. Şevket Süreyya Bey, gerçekten aydın bir kişiliğe sahipti. Hapishane- de okumaktan arta kalan vaktini mahkûmları eğitmeye vakfetmiş bir kişiydi. Tüm merakı onların okur-yazar olduklarını görmektir. Kendisiyle kısa zamanda dost olmuştuk. Cezasının henüz birkaç yılını doldurmuştu ki, özel bir af tahliye emri gelmişti.

Bir gün, görüşmek üzere müdürden randevu aldım; izin verip üst katlarda bir yer temin ettiği takdirde, orayı geceleri yatakhane, gündüzleri de dersane yapmak suretiyle Şevket Sü-

reyya Bey'in yarıda bıraktığı hapisleri eğitme programını devam ettirebileceğimi anlattım. Savcı'dan da müsaade gelince kardeşim Selim'le işe koyulduk.

ADLIYE VEKİLİ'NİN GELİŞİ

Vekil, kapının üstünde asılı bulunan “**Adalet mülkün Temelidir**” yazısını görünce, onu yüksek sesle okudu; bir kere de bana okuttu. Sınıfı iyice süzdükten sonra kara tahtanın yanına giden bakan, üstündeki yazıları okumaya başladı ve aramızda şu konuşma geçti:

- “**Bunları kim yazdı?**”

- “**Ben yazdım.**”

- “**Sen kimsin?**”

- “**Hıyanet-i Vataniye ve Şeyh Sait İsyanı'na iştirakle suçlandırılarak, 101 yıl sene müebbet hapse mahkûm edilmiş bir hükümlüyüm. İdarenin, mahkûmlara okuma yazma öğretme amacıyla oluşturduğu bu organizasyonda öğretmenlik görevini üstlenmiş bulunuyorum.**”

Daha sonra talebelere dönüp, bazılarına bazı paragraflar okutan adliye vekili rastgele bir mahkûma; “**Gazi Mustafa Kemal kimdir?**” diye bir soru yöneltti. Beklenen cevabı alıp sınıftan ayrılacağı sırada, mahkûmlar; “**Hata bizden, af sizden; faziletlerin en yücesi bağışlamaktır**” diye hep bir ağızdan tempo tutturunca, bu ses sınıftan dışarıya aksetmiş ve hapisanedeki tüm mahkûmlar vekil hapisaneden çıkıncaya kadar bu tempoyu devam ettirmişlerdi.

Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in ayrılışından birkaç gün sonra, talebelerin sayılarında gözle görülür şekilde bir azalma olmuş ve idarenin bize davranışlarında ani bir değişme olmuştu. Bunun sebebini bir türlü kestiremiyordum. Bir gün başgardıyan sınıfa gelip, tüm mahkûmları koğuşlarına götürürken, bana da; “**Yarın hücrene gideceksin!**” talimatını verdi. O gün derse gelmeyen, aynı zamanda idarenin temizlik işlerine de bakan bir mahkûm, korku ve büyük bir telaş içerisinde yanıma geldi ve “**Hocam, dikkatli ol, seni öldürmek istiyorlar**” diye beni uyarmaya çalıştı.

Mahzar Müfit Bey, af diledikleri için Gazi tarafından serbest bırakılan gazetecileri örnek göstererek; bir dilekçe yazıp, Gazi'den af dilemesi önerisinde bulunur. Bunu yaptığı takdirde kendisini de Gazi tarafından hayatının bağışlanacağına inandığını vurgulayarak anılan dilekçeyi yazmaya onu zorlamış ise de o, “**Ben kimseye bir şey yapmadım ki, af dileyeyim. Gazi de Efradı Milliyeden bir ferttir. O ne kanun ve ne de vazı-ı kanundur. Millete karşı girilen bu alçakça katliamlardan ötürü af dilemesi gerekenler varsa, o da onlardır. Biz milletin refah ve selameti uğruna, kimseye ödün vermeden canımız pahasına da olsa çalışacağımıza, gerek mecliste ve gerekse askerlikte namus ve mukaddesatımız üzerine yemin ettik. Bir kaşık kana tamah edip, uzun bir süre halk indinde alçalmış ve onların gözümüzün içine baka baka ima ile de olsa, ‘sen namussuzun birisin’ demelerini görerek**

yaşamaktansa bir gün önce ölmek daha evla ve daha şereflice bir harekettir. Zulme, zalime boyun eğip taviz vermek suretiyle kirletilecek bir damla kan bedeli, yaşanacak üç günlük dünya için bu denaeti kabul edecek bir Hasan Hayri olarak beni tanıyorsan ve ben de gerçekten böyle isem sana da bana da yuh olsun. Yazıklar olsun. Eğer bu memlekette kanun varsa, onun himayesi altında namuslu yaşar veya ölürsem de namuslu ve şerefli bir Hasan Hayri olarak ölmeyi tercih ederim” diyerek, Mazhar Müfit Bey’in teklim reddetmiş ve Ankara’nın emriyle akrabalarından Celal Zade Mehmet Efendi’yle birlikte Elaziz Hükümet Konağı önünde idam edilmişlerdir.

Rüya

Bir zaman sonra Yüzbaşı, hücreye gelmiş ve uzun süre yanımda oturmuştu. Sohbet, özellikle af konusu üzerinde yoğunlaştı; sabırlı olmam önerisiyle yanımdan ayrıldı. O beni odasına çağırmişti. Bana, **“Yanlış anlama ve anlaşmalar sonucu gâh iyi, gâh kötü bugüne kadar geldik. Geçenleri unutma kaydıyla bir müjde vermek için buraya çağırıldığımı belirtmek isterim.”** O anda elimi hızla masasına vurarak, **“Ey gafil, sen ilahi adaletin er ya da geç tecelli edeceğinin inançsızlığı içerisinde elinden gelen her kötülüğü yapmaya çalıştın. Ama o yüce varlık, adım adım sizi izledi. Kötülüklerinizi önlemek için her hareketinizin önüne çeşitli vesilelerle engeller çıkararak onu önlemeye çalıştı. İhtiraslarının esiri olmuş sizlerin bunu anlayamamış olması tabiidir. Yaptıklarınızın nedameti içerisinde nasıl özür dileyeceğinizi bilmemenin şaşkınlığı ile eziliyorsunuz. Bu dahi bir cilveyi rabbanidir. O bakımdan daha fazla üzülmene gerek yok. Eğer bütün bu olanlardan ders alabildiyse, geçen bunca olaylar karşısında ben bir cismi camit olmuşum; yani katılmış bir nesne gibiyim. Ne hüznün kâr eder bana, ne de sevinç etkiler beni. Herkes yaptığından utansın. Bi dava olan bizler hakkı, hakkın asıl sahihi olan ulu yaratana tevdi etmekle yetiniriz. O neylerse güzel eyler, gör ki çalap ne eyler. Bunu atide göreceğiz, eğer ömür vefa ederse”** deyip yerimden kalktım... O heyecanla uyandığımda, kan ter içerisinde kalmış ve sıtma nöbeti geçirenler gibi zangır zangır titriyordum.

Dersim aşiretlerini harekete iştirake teşvik etme suçlamasıyla Hasan Hayri Bey’le Mehmet Efendi aynı gün, Elâziz Hükümet Konağı’nın kuzey kapısının sağ ve sol kenarlarında asılırlar. İnfazı görenlerden, Kiğili Atar İbrahim anı şöylece anlatıyordu:

“Hasan Hayri Bey’i, Celalzade Mehmet Efendi’yle birlikte elleri kelepçeli olarak infaz mahalline getirmişlerdi. O, herhangi bir ikaza meydan bırakmadan vakur adımlarla sehpa altına geldi. Cellât, başında bir taç gibi duran serpuşunu alıp gözlerini bağlamak isteyince, gür ve hâkim bir sesle, **‘Dokunma ona. Sen kemendini boynuma tak; gerisini ben hallederim’** diye çıktı. Daha sonra sandalye üzerine çıkarak, **‘Tak kemendini de bu iş bitsin; beyleri intizarda bırakmayalım’** deyince; cellât, Hasan Hayri eğilmeyen başından kemendini geçirip ipi gerdi. İnfaz Savcısı, **‘Bize söyleyeceğin bir şey var mı?’** diye sordu. Hasan Hayri Bey, **‘Efendinize deyin ki, o öldü; ama mutluydu. Zira sevenlerin gönlüne, yarınların koy-**

nunda şerefli ve namuslu bir ad olarak sonsuza dek yaşayacağına inanıyordu. Gene onlara deyin ki; **'bugün bizi yok ettiğiniz bu topraklarda yarın binlerce, yüzbinlerce Hasan Hayri'ler var olacak ve işlenen bu alçakça cinayetlerinizin hesabını sizden soracaklar'** deyince; savcı, yanındaki imama, **'Ne yapacaksan yap hoca'** dedi. Hoca, **'Tövbe istiğfar etmek ve son duanı yapmak ister misin Hasan Hayri Bey?'** diye sordu. Hasan Hayri Bey, **'Ben efendiler sayesinde tüm günahlarımdan arınmış olarak oraya ve O'na gidiyorum. Boşuna nefesini tüketip aramıza girmeye çalışma hoca. Zira orada ikiyüzlü insancıklara, riyakârlara yer yok'** dedikten sonra; **'Selam size, geride kalanlar, Selam size sevdiklerim, dostlarım. Selam size Dersim, Dersimlim, ulusum, insanlarım. Selam size yarınlar, yarınların Hasan Hayrileri, Celalzadeleri, Mehmetleri. Selam sana Naci, Naciye Nisa faykalarım. Anam, bacım, kardeşlerim. Selam sana Kârerli. Bak, ben senden önce gidiyorum ulu divana'** deyip, üstüne bastığı sandalyeyi ayağıyla fırlatıp, kendini boşluğun kucağına terk etti.

Sıra Celal zade Mehmet Efendiye gelmişti. Cellât ipi boynuna geçirip gerekirken Savcı, bize diyeceğın var mı diye sordu. Mehmet Efendi; **'Biz masumuz; amma siz bildiğınızı yapıyorsunuz. Benim kanım şu gördüğünüzden daha kırmızı değil. Benim için en büyük ve mutlu son onunla el ele aynı kaderi paylaşmaktır. Allah taksiratınızı af etsin'** deyip o da ayağı ile bastığı sandalyeyi fırlatarak kendini hakka teslim etti. O gün akşama doğru diğer idam edilmişlerle birlikte, Ambar Mahallesi mezarlığında onlar için önceden hazırlanmış bir çukura üst üste atarak elbiseleriyle gömdüler.

Umumi Müfettişliğin Kurulması ve

Birinci Umum Müfettişi İbrahim Tali'nin İcraatları

1925 olayı sonrası, 1927 sonlarına doğru Umum Müfettişlik adı altında bölge valiliği kurulmuştu. Merkezi Diyarbakır'de olan 1. umum müfettişliğe Gazi'nin en yakın arkadaşı ve Dürzü asıllı Dr. İbrahim Tali Öngören atanmıştı. Gazi'nin yakını olmanın vermiş olduğu imtiyazla İbrahim Tali, Umum Müfettişlik bölgesi sınırlan içerisinde astığı astık, kestiği kestik idi. Eski Harput müftüsünün oğlu Hürrem Müftügil'in kayınbabası olan İbrahim Tali, damadının etkisiyle kısa zamanda çevremizin Sünni inançlı ağa ve beylerinin dümen suyuna girmiş ve onların hamisi olarak bölge Alevileri ile Dersim aşiretleri üzerinde idari baskısını artırmaya başlamıştı.

Sebepsiz yaratılan huzursuzlukların bezmişliği içerisinde bazı aşiretlerle Koçuşağı aşireti, iftira ve tertibi sanat ittihaz edinmiş olan bu zümreyi sindirme ve susturma amacıyla harekete geçmiş ve onların meskûn bulunduğu köylere baskınlar yapmaya başlamışlardı. Bölgeye gönderilen müfettişin hazırladığı rapor, Koçuşağı aşiretinin ıslahı ve imhası için Dersim'e yeniden askeri birlikler gönderilmesine neden olmuştu.

Rapor

Türk olduklarını inkâr ederek dıştan gelen bir Kürtlük cereyanı içinde etrafı rahatsız etmektedirler. Dersim, Cumhuriyet idaresi için bir çıbandır. Bu sebeple doğacak elim ihtimalleri önlemek memleketin selameti bakımından mutlaka lazımdır. Aşiretlerin durumları ve silahları hakkında Çarsancak Sünni halkı tarafından verilen bilgiler, son derece ilginç ve dehşet vericidir. Zeki, kurnaz ve hileci olan Dersim halkı, hükümetin zayıf ve kuvvetliliğine göre müteceviz veya itaatkâr olurlar. Okul açmak veya yol yapmak, refah sebepleri yaratmak, fabrika kurmak, kendilerini meşgul etmeye çeşitli sanayi işlerini sağlamak, özel olarak yurt sahibi ederek ıslahına çalışmak, hayalden başka bir şey değildir. Dersim meselesinin bir an önce halli uygun olacağı kanaatinde olduğumu arz ederim. 1927

Mülkiye Müfettişi Hamdi

Muttasıl gönderilen bu tür raporlara dayalı olarak devlet, Dersim aşiretlerine karşı askerî operasyona karar verir. Bu nedenle gönderilen birlikler özellikle Hozat'ta kümelenir. Ön yargıdan irak olan harekât kumandanının insancıl ve akılcı tutumu nedeniyle; harekâta başlamadan önce yaptığı araştırma sonucu; **“Dersim Aşiret ve Ağalarına yöneltilen suçlamaların, tamamen yersiz, iftira ve tertibin mahsulü olduğunu anlar. Devlete bağlı plan yöre halkının, isyan ve irtica ve Kürtçülükle ilgilerinin bulunmadığı, günün zor, yörenin doğal ve kısır yaşam koşulları içerisinde, yaşam mücadelesi veren bura insanlarını mezhep ayrılığı nedeniyle horlayan bazı Sünni inançlı mütegalibe eşhas'ı çevrede kendi etkinlik ve hükümranlıklarını bu tür suçlamalarla sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle sivil idare ve yöneticilerini din sömürüsü ve mezhepsel inançları doğrultusunda kendi saflarına almış; ulül emre itaati vecibe bilmiş devlet ve kanunlarına saygıyı ibadetin gereği saymış, Alevi inançlı aşiret insanı ve ağalarını horlayarak, onların, yönetime karşı oldukları kanısını yaratmaya çalıştıklarını müşahede etmiş bulunmaktayım... Bu nedenle geniş halk kitleleri üzerinde tedip ve tenkil şeklindeki devlet baskısına mahal olmadığı”** şeklinde tanzim edilmiş rapor, ilgililere iletilmiş.

Vali Cemal Bardakçı

1886 yılında Balıkesir Burhaniye doğumlu olan Vali Cemal Bardakçı, 1926-1927 yılları arası Elazığ'a vali olarak atanmıştır. Görevi başlar başlamaz, Dersim aşiret ileri gelen ve ağalarını Elazığ'da toplayarak onlarla yakinen ilgilenir. Mütevazı davranışlarıyla aşiret ağalarının güvenini kazanır. Bundan rahatsız olanlar, o güne kadar yaptıklarının açığa çıkacağından korkarak tek güvenceleri olan 1. Umum Müfettişi İbrahim Tali'ye sığınır.

Dersim halkının yaşamaya mahkûm edildiği bu mahkûmiyet diyarında çektiği sıkıntıları bizatihi mahallinde görmüş olan vali, gördüklerini bir rapor halinde ilgili makamlara sunar.

Rapor

Dersimli son derece fakirlik çekmiştir. Hükümete karşı kötü niyeti olmadığını arz ederim. 1927

Elazığ Valisi

Cemal Bardakçı

Müfettiş-i Umumi İbrahim Tali, kendisini çileden çıkarmış ve hiçbir zaman tasvip edemeyeceği böyle bir raporun yazarı valiyi, bir başka yere tayinle uğraşırken; Dersim aşiretlerini de tahrik edebilmek için gerekli çabayı eksik etmemiştir. Çok geçmeden Vali Cemal'i, Konya'ya tayin ederek Elazığ'dan uzaklaştırmıştı.

Cemal Bardakçı yerine atanan Vali Nizamettin, zamanla İbrahim Tali'nin kuklası haline gelmişti. Cemal Bardakçı tarafından Elazığ'da iskâna tabi tutulmuş veya iskân edilmiş Alevi ileri gelenleriyle, tüm Dersimlilerin ellerindeki ev ve araziler geri alınıp, yapılmış iskân işlemi de iptal edilmiştir. Onlardan geri aldıkları ev ve arazilerin tümünü Bulgaristan ve Romanya'dan getirtilmiş muhacirlere dağıtmışlardı. Böylece tekrar eski yerlerine dönmek mecburiyetinde kalan Dersim ağa ve aşiret ileri gelenleri, yeniden kendi kaderlerine terk edilmişlerdi.

Hayatım, Vali Nizamettin'le Müfettiş-i Umumi İbrahim Tali'nin iki dudağı arasından çıkacak kelimelere bağlanmıştı. İstedikleri an hayatıma son verecekleri düşüncesi kesinlik kazanmış ve bunu her an yapabilecek gücün sahibi idiler. Nihayet bu düşünceler karmaşası içerisinde Ankara'ya geldim. İlgili makamlara verdiğim dilekçelerim, Diyarbakir'e gönderiliyordu. Müfettiş-i Umumilik'in verdiği cevap ise; **“Eşhası mütegalibeden olan zorba derebeyi müştekinin arazilerini aldım; kendisini mıntıkam dâhiline sokmayacağım”** şeklinde oluyordu. Zamanın dâhiliye vekili Şükrü Kaya, gelen cevabı bana göstererek; **“Senin ne derece haklı olduğunu kesin olarak bilmiyoruz. Yapılan tahkikat ve hakkında söylenip yazılanlara göre mazin de pek iç açıcı değil. Buna rağmen bir an haklılığını kabul etsek dahi biz, şarkın idaresini İbrahim Tali'ye verdik. Senin karşında onu haksız çıkarmakla, devlet otoritesini sarsmış oluruz. Ayrıca bu hareketimizle her sıkışan kişiye de Ankara kapılarını açmış oluruz ki, bu da devlet hiyerarşisinin bozulmasına neden olur. Bu bakımdan orası için bizce yapılacak bir şey kalmamıştır. Ancak şarkta kalmanın sakıncasını göz önüne alarak sana haklı veya haksız Türkiye'nin neresinde istersen oradaki malına karşılık fazlasıyla emlak vermek suretiyle mağduriyetini önleyebiliriz?”** dedi. Dâhiliye Vekili'nin bu kesin deyiimi, beni derinden etkilemişti. Burada da kapıların yüzüme kapatılmış olmasının şoku içerisinde aniden feveran etmiş ve elde olmayan bir heyecanla ona şunları söylemiştim:

- **“Ben buraya sizden sadaka dilemek için gelmedim. Hak hukuk ve adalet üzerine inşa edilmiş, Hâkimiyeti milliye kaziyesine rağmen Cumhuriyet döneminde de toplumların idaresi fertlerin istek ve ihtiraslarına terk ediliyorsa, padişahlığın mülgasına ne**

gerek vardı. Bana mütegalibeliği yakıştıranların icraatı, bir mütegalibenin icraatından daha mı farklı. Mütegalibe zorbalığı ile fertlerin başına bela ise, beni onunla suçlayanların tüm yakınmalarına karşın, size ve şahsınızda bana verdikleri şu cevap onların düşünce, icraat ve öz yapılarının kanıtı değil midir? Kim mütegalibe? Tüm varı gasp edilip, hayatı tehdit altında olan mı, yoksa onu gasp edenler mi? Ben İbrahim Tali'nin kirlendikçe kaldırıp attığı bir mendil değilim. Huzurunuzda onun yakıştırmalarından kendimi tenzih ettiğimi ifade etmek isterim. Ondan korktuğum için de burada bulunuyorum. Ben hakları elinden alınmış bir vatandaş olarak gelmiş ve hakkın tecellisi peşinde koşmaktayım. İnsan hak ve hukukun hâkim olduğu bir devletin varında haksızlığın, zorbalığın yeri ve anlamı olamayacağına inanıyor ve bunu böyle bilmeyen zorbalara karşı da kanıtlamaya çalışıyorum. Kanun ve devlet muvacehesinde yeri ve mevkii ne olursa olsun; kişiler, efradı milliyeden bir ferttir. Mevkiinin gölgesine sığınmış hiçbir insanın rüçhan hakkı olduğu söylenemez. Eğer devletin kaderi İbrahim Tali gibi kişilerin yaratacağı otoriteye bağlanmışsa, vay o devletin haline. Bağışlayın; ama 'zulm ile abad olanın ahiri berbat olur' demişler. İbrahim Tali ve onun icraatıyla ayakta kalmayı amaçlamış bir devletin atisindeki karanlığı görmek için kâhin olmak gerekmez. Adaletini kana susamış bir muhterisin icraatına hapseden bir idare ilahi adalet karşısında er veya geç yıkılmaya mahkûmdur. İbrahim Tali isteği için devlet kendini adaletten soyutlamış görmek istemiyorsa, vatandaşa karşı adil olduğunu kanıtlasın...

Fertlerin, kanunsuz eylemleriyle, otoritesini var kılmak isteyen; devlet de olsa encamı hüsrana noktalanmaya mahkûmdur. Devletimiz bu karanlıklar dehrinde kendini görmek istemiyorsa, Doğu'da adaletin yüz karası ve zulmün simgesi haline gelmiş İbrahim Tali ve onun ef'alinde olanlardan halkını kurtarma zorunluluğundadır. Ben buraya merhamet dilemek veya bağış koparmak için gelmedim. Devlet başkanımızın 'Adalet mülkün temelidir' vecizesinin gerçek anlamı içerisinde haksızlığa uğramış bir vatandaş olarak, 'ey hak' nidalarıyla gelmiş ve böylece huzurunuzda bulunuyorum. Hak için yaptığım bunca haklı feryatlarıma rağmen, gasp edilen tüm haklarıma karşın, yurdun bir başka bölgesinde birkaç misli fazlasıyla emlak verme teklifinizi, hakkımda verilmiş yeni bir sürgün kararı olarak nitelemekteyim..." deyince, Şükrü Kaya;

- "Seni dağarcığında söz bitinceye kadar sabırla dinledim. Ama sen bu halisane duygumu istismar ettin. Bu da beni son derece rahatsız etti. Şunu iyi bil ki, devlet çarkı hiyerarşik bir sistem içerisinde seyrediyor. Ülkenin en ücra köşesindeki küçük bir memur dahi üstlendiği görevin sorumluluğu içerisinde devlet çarkının bir dişlisini temsil eder. Devlet ise onlardan yükselen sesin inanç ve ahengi içerisinde ülkeyi yönetmeye çalışır. Bu hiyerarşi ve kademeler arasında doğacak inanç ve itimada dayalı kopukluklar, devlet düzeninin bozulmasına neden olur. Seni, hakkında yazılanlar ve nihayet anlatımlarınla tanıyoruz. Bu hiyerarşi ve klasik devlet sistemine rağmen bir an senin de haklı olabileceğini düşündüm. Mağduriyetini önlemek için de böyle bir öneride bulundum.

Ama sen akıbeti meçhul bir küfrü inadı ile illa da ‘dediğim olsun’ dersen, bazı ahvalde bu derdin davasının bence de bulunması zor olur. Onun için şimdi git ve söylediklerimi iyice düşündükten sonra kararını müsteşara bildir.”

“Sızlanışlarım, denize düşmüş bir faninin can havliyle yaptığı çırpınının bir ifade-sidir. Yüce ve nihai emriniz idraki içerisinde affımı rica ediyorum” dedim ve yanından ayrıldım. Kafam allak-bullak olmuştu; uykusuz geçen gecenin sabahında yeni bir umutla müsteşarı ziyarete gittim. Dâhiliye Vekili kendilerine benden bahsetmiş olacaklar ki, müsteşar; özel kalem müdürüne, gelir gelmez beni odasına alma talimatını vermiş. Kendimi tanıtır tanıtılmaz, özel kalem müdürü beni müsteşarın odasına alıverdi. Makamında pür azamet oturan müsteşar, beni gayet mütevazı bir eda ile karşılayarak hemen makam masası önündeki sandalyeye oturttu. Daha sonra:

- Vekil bey, bana senden ve sana yaptığı öneriden bahsetti; umarım vereceğin cevap müspet olur.

- Vekil beyefendinin buyruklarına karşın düşüncelerimi kendilerine bizatihi arz ettim. Buraya gelişimin nedeni zatiâlilerinden beyefendinin bana yaptığı sürgün önerisinin ötesinde daha değişik ve daha ılımlı bir karar verdiği müjdesini duyma ümidimdi.

- Vekil bey, sana yaptığı teklifin ötesinde bana herhangi bir talimatta bulunmadılar. Bil-diğim tek şey sizden olumlu bir cevap beklediğidir. Ona nasıl bir cevap iletmemi istersin. Evet mi, hayır mı diyeyim?

- Ben devlet adına elimden zorla alınmış tüm emlakimin iadesi ve hakkın tecellisi iste-ğimi yineliyorum. Bunun ötesinde yeni bir teklifim ve beklentim söz konusu olamaz.

- Elbette karar senin. Ama ben olsaydım, bu hayırlı kararı olumlu yanıtlar ve ayağıma gelen kısmeti tepmezdim. Hem sana bir şey söyleyeyim mi?

- Emredersiniz efendim.

- Bildiğin gibi Ankara Cumhuriyet hükümetimizin başkenti ve devrimlerimizin de mer-kezi durumundadır. Onu uygulamakla görevli bakanlığımıza, bu acayip görümünüzle girip çıkmanız yerli ve yabancı misyonerlerin dikkatini çekmektedir.

- Af edersiniz, ne demek istediğinizi anlamakta güçlük çekmekle beraber, söz konusu acayıpliğin görünümümün neresinde olduğunun da farkında değilim. Bu hususta beni aydın-latmanız, görünümümdeki acayıpliği düzeltmeme neden olur.

- Giysinize bir diyeceğim yok. Ancak **bıyıkların herkesin dikkatini çekmektedir. On-ları dipten kesip veya iyice kısaltıp nizama sokmanız sizin için iyi olacağı gibi iddiaları-nızın tahakkukunda sana yarar sağlayacağını belirtmek isterim.**

- Bağışlayın ama ben acayıpliği, bıyıklarımda değil; bu makama gelmiş bir zatın tekli-finde görüyorum. Umarım vekil bey sizin gibi düşünmüyordur, Bıyıklarımın Cumhuriyet ve

devrimlerinizi ters yönde etkileyecek nesi var ki? **Başta Avrupalılar olmak üzere, her isteğin gözüne hoş görünmek için gösterilecek çaba, kadın ve erkek görünümündeki doğal farklılıkları dejenere eder. Kaldı ki ben buraya bana bıyık nizamı ve görünüm dersi verilsin diye de gelmedim. Moda adı verilen soytarıca görünmenin uşağı olmayı düşünseydim, size değil bu işin uzmanına başvururdum. Allah'ın verdiğiyle yetinmiş bir kişi olarak, ya ben bu görünümümle yanlış bir yere geldim ve yahut da siz, asıl yerinizde bulunuyor değilsiniz.**

Hukuk üstünlüğü iddiasının varı bir devletin zirvedeki elemanlarını, kanun hâkimiyetini sağlama görevi yerine, makamlarında bir güzellik uzmanı azametiyle oturur görmenin hüsrân ve şaşkınlığı içerisindeyim. Hukuk, dünyanın hiçbir yerinde kişi ve toplumların görünüm, makam ve şekillerine göre işlerlik kazanmamıştır. Bıyıklarından ötürü hakkımın, bıyiksızlar tarafından gasp edilmesini amir bir hukuk anlayışını, hukuk ilmi çerçevesinde mütalaa etmek, gerçek adalete gölge düşürse gerektir. Görünüşü sizce nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, diyeti de ne olursa olsun, bıyıklılarla bıyiksızların tefrikinde bıyıklının; daima üstte kalmanın gururunu ebediyen muhafaza edeceğini bilmenizi isterim. Bıyıklı ve bıyiksız vatandaş tefrikini görevinin aşlı sayan bir zihniyet önünde söylenecek bir söz kalmamıştır. İhkak-ı hak da olsa sen; benim senden bir beklentim olamaz” diyerek oradan ayrıldım.

Her şeyini kaybetmenin kırıklığı içerisinde otele döndüm. Otelde tanıştığım, kısa zamanda dost olduğum Kars ileri gelenlerinden Cihangir oğlu İbrahim Beyefendinin tavsiyesiyle, Mecliste Elaziz mebusu olarak bulunan Memduh Şevket Esendal'ı evinde, randevu olarak ziyarete gittim. Kahvelerimizi yudumlarken, af nedeniyle hapisten kurtuluşuma varıncaya kadar başımdan geçenlerin tümünü anlattım. İbrahim Tali ile olan mücadelemi de anlattıktan sonra, bu hususta başvurmadığım kapının kalmadığını; buna rağmen olumlu bir sonuç alamadığım gibi tüm ümit kapılarının yüzüme kapandığını uzun uzadıya hikâyeye ettim. Beni büyük bir hoşgörü ve sabırla dinleyen Memduh Şevket Bey:

- **“Bu ilginç hayat hikâyeyle sizi tanımış olmaktan duyduğum memnuniyeti belirtmek isterim. Ne yazık ki sen olayda büyük bir kayaya çarpmış ve aşılması çok zor olan ve hatta mümkün olmayan bir dağ yolculuğuna çıkmış bulunuyorsun. İçtenlikle sana ve haklılığına inanıyorum; ama ne yazık ki, ne seni ne de Elazizliler'i iyiden iyiye tanımıyorum. Buna rağmen çıkmış bulunduğun bu yolculukta neticeye varma ümidim de yok gibidir. Bu şartlar altında sana nasıl yardımcı olabileceğimi kestiremiyor ve ne diyeceğimi bilemiyorum”** deyince ben:

- **“Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir ferdi, aynı zamanda vazı kanunsunuz. İdarenin devlet adına Doğu Anadolu insanının kaderi üzerinde oynadığı oyunlardan bihaber olunuz şeklen mazur görülse dahi; temsil ettiğiniz zümreye idarenin reva görüp, uygulamakta olduğu gayrı kanuni eylemlerinin vebalinden kendinizi vareste tuta-**

mazsınız. Elaziz mebusu olarak zatiâlileriniz karşısında tevkil ettiğiniz Elâzizliler'den ezilmek istenen bir kişi olarak nihai görevim, uğratıldığım haksızlıkları sizlere intikal ettirebilmektir. Şu anda bunu yapmış olmanın huzuru içerisindeyim. Gerisi size kalmıştır. Üstlendiğiniz görevin gereğini yapmaktan ötürü sizi vicdanınızdan öte yargılayacak bir güç de yoktur. Yalnız şunun bilinmesinin yararına inanmaktayım; biz Doğulular hakkında idari anlayış ne olursa olsun unutulmasın ki, birazcık da olsa biz de insanız. İnsanın ise sabrı sınırlıdır, idarece daima aşağılanıp, haklarımızın gasp edilmesine rağmen, bizim de haklı yönlerimizin olduğunu bilmeleri gerekir. Zorla hakkı gasp edilenlerin yegâne koruyucusu ise gene haktır. Bir bölge halkını tüm beşeri duygulardan yoksun, hırs ve ihtiraslarının esiri olmuş bir kimseye tesliminin ülkeye yarar getireceğini sanmıyorum. Kaldı ki bu bölgede İbrahim Tali'nin mağdur ettiği kişi sadece ben değilim. Yüzlerce belki binlerce insan, çoluk, çocuk aynı sesle feryat etmektedir. Bendeniz bu senaryonun bir oyuncusu ve tabuları yıkmayı amaçlamış duyguların bir ifadesi ve onun zahiri görüntüsüyüm. Ulu yaradan, belki de beni onların acı ve ızdıraplarının sunucusu olarak görevlendirdiği için buradayım. Kulun gücü ilahi takdir karşısında hiçtir. Takdir ulu yaradanın, hüküm ise hakimül mutlakındır. Tüm ümit kapılarının kapandığını sandığım bir anda, hiçbir zaman hayal dahi edemeyeceğim zati âlilerinizi ümit ışığı olarak çıkararak da odur. Huzurunuzda bilerek ve elde olmadan üstlendiğim görevi asıl sahibine tevdi etmekle tamamlamış bulunmaktayım. Bundan sonrasının artık size ait olduğuna inanıyorum. Takdir sizde, görev sizde, siz de Allah'a emanet olun. Mutluluk, şans ve devlet daima sizinle olsun. Bize ise Allah kerim” dedim.

- “Sıkıntı, ızdırap ve duygularını çok iyi anlıyorum. Şüphe yok ki takdir yüce Allah'ındır; ama ne yazık ki, zahiri âlemde seçtiğin hasımlar da çok güçlüdür. Vekilligime gelince, evvela ben Elâzizliler'in değil, Gazi'nin mensup mebusuyum; yani Gazi tarafından Elaziz'e mebus olarak atanmış bir kişiyim. Elâzizliler'e vekil olabilmem için Elâziz'i iyiden iyiye, Elâzizlileri ise yegân yegân tanıman gerekirdi. Hâlbuki ben şu halimle ne Elâziz'i biliyor ve ne de Elazizlilerden hiç kimseyi tanımıyorum.

İbrahim Tali olayına gelince, gerçekten büyük bir kayaya çarpmışsın. Haklı da olsan onlardan bunu koparıp almak, arslanın ağzından, çiğnemekte olduğu lokmayı çekip almak gibidir. Buna da güç ister, cesaret ister. Bu bakımdan sana bir şey söyleyemiyor ve herhangi bir öneride bulunamıyorum.”

- “Zatiâlilerinizi Elaziz'e mebus olarak tayin buyurmuşlarsa, bu da sizde gördükleri üstün haslet ve liyakatinizdendir. Benim olayıma gelince, önceden arz ettiğim gibi, haksızlığı hak bilen kapısına 'Ey Hak!' diye hakkı feryatla, vatandaşlık ve insanlık görevimi yerine getirmek olmuştur. Bundan böyle takdir size tevekkül de bana düşmektedir. Bu itibarla kırk Peygambere ümmet olup yalvarmaktansa; tek bir Allah'a sığıyla kul olmak daha evladır inancı içerisinde ve onun himayesinde başımın çaresine bakmak

üzere memlekete döner ve akıbeti sabırla beklerim” diyerek iznini isteyip oradan ayrılmak üzere ayağa kalktım ve otele döndüm. Bir gün ziyaretlerine gittiğimde Memduh Şevket Beyefendi bana:

- “İbrahim Tali, Dahiliye Vekili’ne verdiği cevapta, **‘Buranın idare yetkisi bende ve ben de müfettiş umumi isem, icraat sorumluluğumun idraki içerisinde, onun tüm malını aldım, kendini de mıntıkam dâhiline sokmamaya kararlıyım. Hükümet bir mütegalibeye bunu söylemenin aczi içerisinde düşmüşse onu bana gönderin, gerekirse canını da alırım’** demiş. Dikkatli ol ki, kaş yapalım derken göz çıkarmış olmayalım; benim senden şimdilik istediğim tek şey budur. Bu öneri üzerine eşyalarımı almak üzere otele gittim. Uzun zamandan beri lobide bekleyen iki sivil polis koluma girerek apar topar beni Anafartalar karakoluna götürüp, sorgusuz sualsiz nezarete koydular. Üç gün üç gece orada alıkonuldum. Bu süre içerisinde ne kimse bana bir şey söylüyor ve ne de ben kimseye neden nezarete alıkonulduğumu sorabiliyordum. Dördüncü günüydü, otele uğrayan Teyfik Bey, otelcinin beni polislerin üç gün önce alıp Anafartalar karakoluna götürdüklerini ve o günden beri de otele uğramadığımı öğrenir. Böylece karakola gelen Teyfik, benimle yakinen görüşme imkânı bulamayınca, hayatta olup olmadığından endişe ettiğini, uzaktan da olsa mutlak görmek istediğini ısrar ve direnişi üzerine komiser, **‘Sen dışarı çık biz sana onu pencereden gösterir ve böylece endişeni gideririz’** der. Bu vaad üzerine Teyfik karakolun dışına çıkar. Yanıma gelen bir polis, beni pencerenin yanına götürerek oradan dışarı bakmamı ve orada bir ziyaretçinin beni görmek istediğini söyledi. Gelenin Teyfik olduğunu tahmin etmiştim. Derhal bir pusula yazıp, durumu Memduh Şevket Bey’e iletmesini istedim. Pencereden bakınca Teyfik’i gördüm, konuşma imkânımız yoktu. Ona yazdığım pusulayı gösterip hemen aşağıya attım. Teyfik pusulayı düştüğü yerden alınca ona el sallayıp pencerenin yanından ayrıldım. Gece yarısına doğru, Teyfik karakola geri dönmüştü. Onun gelişinden biraz evvel komiser beni nezaretten odasına almış ve bana;

- **“Ankara’dan bir an evvel ayrılman senin için hayırlı olur. Karakolumuzdaki birkaç günlük misafirliğinin aslında senin için bir ikaz niteliğindedir. Sonrası ne olur bilemem. Bana kalırsa derhal çeker buradan gider ve bizim başımızı da derde sokmazsın...”** diyerek sözde nasihatte bulundu.

- Tüm sıkıntılara rağmen karakolunuzda gördüğüm beklenti dışı davranış, hoşgörü ve nasihatlerinize binlerce kez teşekkürler. Ancak şunu söyleyeyim ki **ben buraya ne seyahat ve ne de ticaret saikiyle gelmedim. Hukukun var ve hâkim olduğumu sandığım bir ülkede sebepsiz olarak hürriyeti gasp edilip, günlerce karakol nezaretlerinde mahkûm edilen bir kişi olarak, siz ve beni burada alkoymanız için size emir vermiş efendilerinize diyorum ki; her yönüyle benden güçlüsünüz. Ama siz kadiri mutlak değilsiniz. Kaderin beni peşinde koştuğu hakkımın ihkakından kesin sonuç alınca kadar Ankara’dan ayrılmam söz konusu değildir.**

Bu konuşma sırasında Teyfik içeri girmişti. Komiser:

- Artık gidebilirsiniz. Ama gene de sen dediklerimi unutma.

- Ne yazık ki bu defa beni gafil avladınız. Bundan böyle o günkü gibi beni kolay yakalayamayacaksınız. Zira size bu fırsatı vermeyeceğim.

Komiser:

- Sen bilirsin. Benden söylemesi. Unutma ki biz emniyetçilerin kolu alabildiğine uzundur, her yerde kulağı vardır ve deliktir. Bir insanı yakalamak istersek, gerekçesini de çabuk buluruz. Umarım beni dinler ve bir daha bizimle karşılaşmak istemezsin. Hadi bu kez sana geçmiş olsun.

Memduh Şevket Bev'in evine gittim, Memduh Şevket Bey:

- İki gün önce senin konuyu partide dile getirdim. Paşa'nın, İbrahim Tali'yi tutması nedeniyle bir şey yapamadıklarını, Gazi'den güç alan İbrahim Tali'nin ise bunun bilincinde olarak kendini lâyüsel addettiğini itiraf edince, ben; **“Her kim bu dürziyi şarkın başına musallat etmişse, Şark'ta ağızdan, dilden, kültür ve tüm dünyevi imkânlardan mahrum bırakıp, kendi kaderleriyle yaşamaya terk ettiğimiz bu zavallı insanların başına bela etmişse; onlara diyorum ki, kim kimi seviyorsa onu koynuna alsın ve böylece o insanları bu tür belalardan kurtarsın, ilahi kaderin ötesinde, biz Cumhuriyet hükümeti olarak da onlara yeni kaderler çizip, bu insanlar yüzünden onları beladan belaya uğratmayalım. Bu dürzinin varlığı, orada sadece huzursuzluğun yaratılmasına neden olmakla kalmayıp, memleketin idare ve adaletine de gölge düşürmektedir. Eğer parti meclisi buna çare bulamıyorsa, durumu genel kurula götüreceğim”** diyerek, parti meclisini terk ettim.

İbrahim Tali ve Vali Nizamettin gitmişlerdi; ama onların zihniyet kalıntıları hala orada alabildiğine at oynatıyorlardı. Bu bende şöyle bir kanaatin kökleşmesine neden olmuştu: **“Hiyerarşik bağıntının elastikiyeti yitirilmiş bir düzende, istikrarı aramanın sonu hüsrarla noktalanır.”** Bu kanaatim, toplumun her kesimi için geçerliydi. Aile, ülke ve feodal yapı için de bu böyledir. Tüm çaba ve devrimsel atılımlara rağmen, Osmanlı'dan sonra, ülkemizde Cumhuriyet idaresinin bir türlü idari istikrara kavuşmamasının ve zaman zaman polisiye tedbirlere başvurma zorunluluğunda kalışlarının tek nedeni bu olsa gerektir. Zira asırların yıpratıldığı bir zihniyet kalıntılarının bu genç bünye içerisinde dinamizmini muhafaza etmiş olması, bu bünyenin için için kemirilmesine ve gerçek idealizmin sabote edilmesine neden olmuştur. Halkla devlet arasındaki kopukluğun tek nedeni de budur. Basit çıkar ve bencillik uğruna hakka ve halka karşı saygısını yitirmiş bürokraside, birinin yaptığını desinler için diğerinin bozma alışkanlığı, daima bir sistemin zedelenmesine ve bir bütünün bölünüp parçalanmasına neden oluyordu. Zaten devlet varlığının idamesinin böl, parçala, yönet nazariyesine dayalı olduğuna inanıyor ve sistemini bu duygu üzerine oturttukları geliştirmeye çalışıyorlardı. Bu nedenle **Anadolu bir mezbahaneye dönüştürülmüş ve her yıl binlerce insan, mutlu bir azın-**

lğın selameti uğruna katlediliyordu. 1927’lerde ihdas edilen, sonsuz yetkiye haiz Müfettiş-i Umumilikler’in hikmeti ve görevi aslisi de buydu.

Örf-i idare, istiklal Mahkemesi ve zaman zaman alınan polisiye tedbirler; o günkü devlet yapısının bir aynası ve atıye dönük icraatlarının ilk göstergesi idi.

1921 Koçgiri, 1923-1924 başları Nasturi. 1924-1925 arası ihdas edilmiş Şeyh Sait olayları nedeniyle kurulan idam sehpaları altında dökülen kanlar, 1927 ve sonrası Doğu Anadolu’da Kürtçe konuşan insanlara karşı uygulanması planlanmış politikaların birer nişanesi (işareti) idi. 1927 yılı yaz ayları bidayetinde, bir tarafta Biçar, Lice, Hazro, Silvan ve Hani yöreleri devletin bu politikalarına sahne olurken, diğer tarafta da Dersim, devlet ve devletin gayri resmi, mahalli ajanları tarafından alabildiğine karıştırılıyordu. Bu sistematik gelişim ve idari terör karşısında hiç kimse alışageldiği ve kendisine anadil olarak benimsediği dili konuşamaz; kimse kimseye, hatta kardeş kardeşe dahi sahip çıkamaz olmuştu. Halkın devlete karşı güveni kalmamıştı. İdari terör nedeniyle muttasıl devletten kaçır hale getirilmiş yöre insanları, sorunlarının çözümünü devlet yerine, feodal yapının geleneksel alışımı içerisinde arar olmuştu. Nüfus ticareti, idari terörün ana kaynaklarından biri haline getirilmişti. **Yasalar onu uygulamakla görevli kişilerin idraki ve çıkarları doğrultusunda anlam kazanmaktaydı. Yapılan hataların tümünün faturası halka çıkartılıyordu. Devlet ve halk arası ilişkilerdeki kopukluğun yegâne nedeni de buydu. Parası, nüfusu ve bürokraside yakını olanlara ülkede yaşama hakkı tanınır olmuştu.**

İşte ben doğudaki bu tür yasa uygulaması, idare ve halk uyumsuzluğu içerisinde tüm bürokratik engellemelere rağmen, İbrahim Tali ve yandaşları tarafından elimden alınıp Bulgar ve Romen göçmenleriyle Hüseynikliler’e keyfi olarak dağıtılmış ve hukuken hakkı müktesebim olan ev ve arazilerime sahip olma mücadelemi sürdürmekte idim. Bu sırada Dersim ve Koçuşağı aşireti üzerine askeri güçler gönderilmiş, yapılan operasyon sonucu binlerce aile öldürülerek yanan ocaklar söndürülmüş ve binlerce aile yerlerinden sürülüp sürgüne gönderilmişti. 1930 Ağrı, Motki, Sosan ve Zilan olayları da bu politika dizisinin bir başka örneğini sergiliyordu. Dersim Kürtleri’nin imhası için tayin edilmiş Vali Fahri Bey; aldığı emrin sadakati içerisinde, Dersim halkına karşı içinde biriktirdiği zehri, zaman zaman kusuyor ve onların kutsal saydığı kutsiyetlerine dahi amansızca el ve dil uzatmaktan kendini alamıyordu.

Polis biraz geriden beni takip ediyordu. Valilik özel kalemine girdiğimde özel kalem müdürü, **“Geldin mi Mehmet Bey?”** diyerek; geldiğimi haber vermek için makama girdi. Hemen geri dönen zat, **“Buyur; ama lütfen içeride itidali elden bırakma. Adam deli, tam tımarhane kaçkını. Nahoş olayların çıkmasına sebebiyet verme”** deyip, beni makam odasına koyduktan sonra kapıyı kapattı. Makamında pür azamet oturan Vali:

- Kârerli Mehmet denilen adam sen misin?

- Kârerli Mehmet benim efendim.

- Sen kim oluyorsun da devlete karşı kafa tutuyor, Müfettiş umumi hakkında şikâyetle bulunuyorsun? Ben buraya geçmişi karanlıklarla dolu aşâğılık Kürtleri ıslaha memur edildim. Bunu yapmaya kadir olduğumu herkesin bilmesini istiyorum.

- Eğer bunu sadece benim bilmemi istemiyorsanız, münadiler vasıtasıyla herkese ilan buyurun efendim.

- “Gerekirse onu da yaparım. Esbabı mevcudiyetimi herkese anlatırım. Ya siz dediğimi yaparsınız yahut da ben sizi ıslah için gereken her şeyi yaparım. (Elini var gücüyle masaya vurup) Bana Deli Fahri derler. Kimsenin gözünün yaşına bakmam. İster bir olsun, isterse bin. Bence birle binin farkı yoktur. Binlere ibret olsun diye birleri ezmek benim görevi aslimi teşkil eder. Eğer bu işin öncüsü sen olmak istemiyorsan, derhal pisliğini temizler, nedamet duygusu içinde müfettiş umumiye ittiba edersin. Aksi halde sana Elâziz’i zindan ederim” diyerek yakamdan tutup beni sarsmaya başlamıştı.

Ben, **“itidal buyurun Beyefendi”** deyip, yakamı ellerinden kopardıktan sonra, lütfen şimdi oturun ve sakın sakın beni dinleyin. **“Şu ana kadar söylediklerinizden bir şey anlamış değilim. Elbette siz makamı âlilerinizde devleti temsil ediyorsunuz. Devlet olarak siz gök, devlete tebaalık yapan, biz halk kesimi ise türabız, yeriz. Gökten inen şey daima yerin makbulü olmuştur. Gökten ne yağmış da yer kabul etmemiş dedikleri gibi. Ama bilinmesi gereken bir şey daha var, o da yerin gökten beklentisidir. Bu beklenti her zaman olmuş ilelebet de olacaktır. Yerin gökten beklentisi, yağıştır, rahmettir. Gökten bu beklentisine yanıt alamayan yer, gittikçe çoraklaşır, kurur ve verimsiz hale gelir. Devletin tebaası olan bu ülkenin insanların da bittabi ondan beklentileri olacaktır. Tebaanın devletten beklediği; eşitlik, adalet ve şefkattir. Devlet halkına karşı kendisini bu hasletten soyutlayamaz. Soyutladığı an devlet niteliğini kaybeder. Şefkat yerini zulme, adalet ise yerini haksızlığa, eşitlik ise yerini zümre veya güçlü hâkimiyetine terk ederse; bu da ülkede huzurunun, toplum düzeninin bozulmasına, anlamını kaybetmiş yasaların rafa kaldırılmasına neden olur. Ülkede anarşi kol gezer. Büyük küçüğü, evlat babayı tanımaz olur. Toplum idaresini na ehillerin eline bırakmak; toplumu düzenini yozlaştırır. Bireyi toplumdan soyutladığınız makamın gölgesinde mana olarak gözükürsünüz. Bunun ötesinde boş ve hem de kofsunuz. Şu anda makamınıza olan saygım nedeniyle karşınızda susmayı yeğliyorum. Bu, senden korktuğum anlamını taşımaz. Kârerli Mehmet diye aşâğılamaya çalıştığın o insan, inan ki bundan böyle senin korkulu rüyaların olacaktır. Şimdi kuzu kuzu git yerinde otur ve benden Deli Fahri olarak değil, Elâziz Valisi olarak ne istiyorsan onu söyle”** deyince, kendini bir iki adım geri çekip ve şahadet parmağım bana doğru uzatarak, **“Sen delisin, sen benden de delisin”**, deyip katılırcasına gülmeye başladı. Bir an yerine oturup, tekrar oturduğu yerden fırlayarak hırsla yanıma geldi ve bana, **“Sen benimle böyle konuşamazsın!”** diye haykırmaya başladı. Makam odası onun bağirtısından çın çın çınlamaya başlamıştı. Ben ise bir anda şuurunu kaybetmiş bir insanın

telaş ve heyecanı içerisinde, **“Sen üstlendiğin ulvi görevinle telifi kabul edilemeyecek bu hareketlerini, ancak makam odasında ve makamının gölgesine sığınarak yapma cüretini gösterirsin. Bunun ötesinde sen değil Deli Fahri, Zır Deli Fahri olsan ne yazar? Neticede bir hiçsin”** deyip, dışarı çıktım. O muttasıl avazı çıktığı kadar, **“Yakalayın!.. Onu yakalayın!”** diye bağıyordu. Birkaç gün sonra, Valinin Dersim’e gittiğini öğrendim.

Valinin yanından ayrılıp Malatya’ya gittikten sonra o muttasıl beni aratmış, bulamamanın verdiği hınçla jandarmalarını gönderip manastırdaki çiftliğinden Collık’in oğlu adıyla maruf Baytar Nuri’yi getirtir, huzurda Baytar Nuri’nin karşısına dikilerek başından kopardığı bir tel saçı ona göstererek, **“Bu nedir?”** diye sorar. Nuri Bey’in anlatışına göre, bu suali Nuri Bey:

- **“Saçınızın bir teli”** diye yanıtlar. Vali:

- **“Bir başta bir saç telinin yokluğu başa halel getirmez. Cumhuriyet devletimiz bir baş. Dersim’de bu başta bir saç mesabesindedir. Onun yokluğu ne Cumhuriyete ve ne de devlete nakise getirmez. Başımdan koparıp attığım bu saç teli gibi onları da, arıza oldukları Cumhuriyet bünyesinden çıkarıp atar; ibreti âlem içinde, başta Seyit Rıza olmak üzere tüm elebaşlarının boynuna ip takar, diyar diyar dolaşırtırım. Haydi, şimdi git onlara dediklerimi böylece anlat. De ki, ya bağırında besledikleri Koçgiri fedailerini teslim ederler yahut da ben nasıl ki Yozgat’ta Çapanoğulları’nı mahvettim, onları da öyle mahveder, ocaklarına mum diktirim”** demiş. Şu ibret verici ilahi tecelliye bakın ki; Dersimliler’in ocağına mum dikmeyi, oradaki mevcudiyetinin hikmeti olduğunu beyan eden Vali’ye rahat bir yatak ölümü dahi nasip olmamıştı.

Koçgiri

Kürtçe konuştukları için Kürt telakki edilen bu belde halkı, özünde Alevi inançlı olmaları nedeniyle, taassubun uşağı çevrelerce horlanıp itilip kakılmışlardı, idarelerin tedipkâr hareketlerinin hınçsal birikimi içerisinde Mustafa Kemal yanlısı olmuş ve onun devrimlerine yürekten bağlanarak, sahip çıkmaya çalışmışlardır. Pir Sultan Abdal rahlesinde tedris görmüş Hacı Bektaş-ı Veli bendesi olan bu yöre halkının, Mustafa Kemal bağımlılığına amil bu duygunun pekişmesine neden olan en önemli etkenlerden biri de; Hacı Bektaş Tekkesi postnişlerinden Cemalettin Efendi’nin, Mustafa Kemal’in isteği ile kendilerine yaptığı yazılı telkin ve önerilerdir. Koçgiri olayı sonrası ve hemen akabinde bu olaya ismi karışmış aşiretlerle, Pülümür ve son Koçuşağı olayı da devlet güçleri tarafından çoluk, çocuk, kadın, erkek, genç, ihtiyar demeksizin gözle görünen herkesin acımasızca katledilmesi suretiyle bastırılmıştı. Dersim’de, Dersimliler üzerinde yeni bir oyun oynanmak isteniyordu. Onun senaryosunu yazıp ve gelecekteki olayların ilk temel harcını atan, Müfettiş-i Umumi İbrahim Tali ve onun kuklası olmuş Vali Nizamettin gitmişti; ama ettikleri tohum, geride bıraktıkları yandaşları tarafından özenle bakılarak filizlendiriliyordu. Aslında aşiretler arası vuruşmanın özünde, ya

bir tutam ot yahut da bir kan davası vardı. Hırsızlık, baskın ve yağma hareketlerinin arkasında ise Sünni ağa ve derebeylerinin bitmeyen ihtirasları yatmaktaydı.

Ellerinden arazileri alınan Dersim aşiret liderleri, yeniden Dersime dönmek zorunluluğunda kalmışlardı. Bir tarafta idarenin, diğer tarafta beylerin bitmeyen baskı ve şikâyetleriyle, bölgede var olan aşiret, zümre ve kişiler arasındaki ekonomik dengesizliklerin beraberinde getirdiği sefalet dolu zor yaşam şartları yeniden bu insanları huzursuz etmeye başlamıştı. Yapılan tahriklerle bir kere daha yeniden canlandırılan eski husumetler az bir zaman sonra aşiretleri karşı karşıya getirmiş ve onların birbirleriyle vuruşmalarına neden olmuştu.

Neden sonra İbrahim Tali ile Vali Nizamettin gitmiş ve yerlerine Teyfik Gür Bey’le Müfettiş-i Umumi Zeynel Ağabeydin Bey atanmış ve bunların zamanında Dersim’de fiili olaylar nispeten yatıştır gibi olmuştu. Ama ne yazık ki, onların tüm iyi niyetlerine rağmen, yapılan şikâyet, tertip ve jurnaller karşısında, Dersim için önceden hazırlanmış korkunç akıbetten Dersimli’yi onlar dahi kurtarmaya kadir olamamışlardı. Zira burada oynanması düşünülen trajedinin ön aşamasını teşkil eden Dersim Kanunu T.B.M.M’sinden çıkmış ve Dördüncü Genel Müfettişliğin ihdasına karar verilmişti. Önceleri Elâziz’e bağlı olan Dersim’e, ilk kez 1934-1935 yılında devlet eliyle yol köprü yapılmaya başlanmıştı. Devletin bir lütfu şeklinde nitelendirilen bu yaptırımların bedeli ne yazık ki Dersimliler’e, 1937-1938 yıllarında hayatlarıyla ödettirilmiştir. Dersim imhası amacıyla yaptırıldığı bilahare anlaşılan bu yol, köprü inşaatı bittikten sonra, dört genel müfettişlik kurulmuş ve 2884 sayılı kanunla Dersim adı, Tunceli’ye, Çapakçur ise Bingöl’e dönüştürülmüştü. 1936 yılında Elazlz, Bingöl, Tunceli ve Erzincan illeri idari yönden bu müfettiş umumilik kapsamı içerisine alınmıştı.

1934-1935 yılı, içte ve dışta siyasi gerginliklerin durmadan arttığı yılların başlangıcı olmuştu. Bir tarafta tüm dünya ülkeleri hızla ikinci dünya harbine doğru sürüklenirken, diğer tarafta da aşiretler arası çekişmeler, Dersim’i atide içinden çıkılması bir felakete doğru götürüyordu. Binaların yapılıp, karakolların faaliyete geçmesinden kısa bir süre sonra, **asayiş karakolu** adı verilerek yaptırılan bu binalar, görev bilincinden yoksun görevliler tarafından, asayişsizlik yuvası haline dönüştürülmüştü. Böylece Doğu Anadolu bölgesinde, özellikle Tunceli, Bingöl yöresinde yeniden karakol hâkimiyeti ye sorumsuz bir jandarmanın hükümranlığı dönemi başlatılmıştı. Sebep ve sebepsiz, hatta keyfi olarak karakollara adam götürüp dövmele, döverek adam öldürmeler, buralarda adet halini almıştı. Yapılan tüm bu kanunsuzca eylemlerin söylentileri, yöre halkı üzerinde psikolojik etki yapmış ve hiç yoktan yaratılan korku nedeniyle; halk kanundan ve oralarda sözde kanunu temsil eden jandarmanın ve karakollardan köşe bucak kaçır hale gelmişti.

Dersim askeri harekâtının başlatılmasına neden olarak gösterilen karakol basma eylemine de gene Ağdat köyü ve karakolu yukarıda anlatılan nedenlerle öncülük ettiği şöylece anlatıldı: **“Ağdat’da karakolun faaliyete geçtiğinin hemen akabinde; halkın iffet ve namus anlayışını hiçe sayan jandarmalar, görevlerinin kendilerine vermiş olduğu imtiyaz ve**

güvence ile köy içerisinde dolaşp, köyün genç kadın ve kızlarına sataşmaya başlarlar. Görevle gittikleri yerlerde veya karakola celp ettikleri kadınlara tasalluttan dahi çekinmeyen bu sorumsuzların sorumsuzca hareketleri karşısında susmayı şerefsizlik olarak addeden yöre halkıyla jandarmalar arasındaki ilk çatışma böylece başlatılmış olur.”

Fındık Ağa

Genç olmasına rağmen asil bir ruh ve ahlaki yapının sahibi olan Fındık Ağa, cesaret ve üstün meziyetleriyle çevresinde saygınlık kazanmış bir kişiliğin varı olarak bilinmekteydi. Fındık Ağa'nın tutuklanışından haberdar olmayan Binbaşı Kemal, Mazgirt dolaylarındaki karargâhında, askerlerine sabaha kadar ateş açtırarak Dersimliler'in karargâhı bastıkları imajını yaratmış ve bu olayın da sorumluluğunu Fındık Ağa'ya yüklemeye çalışmıştır. Albayın sunduğu raporla gerçeği öğrenen askeri vali, Binbaşı Kemal'le Yüzbaşı Burhan'ı başka bir yere atayıp, tutukluları da serbest bırakarak, olayı kapatır.

1870'li yıllardan beri 10'u aşkın askeri operasyonlara sahne olmuş Dersim için bu oluşturular; yeni bir katliam ve yeni bir tenkil hareketlerinin ön hazırlığını teşkil etmekte idi. Bunu yaratabilmek için bahane arıyor ve her an bir vesile ihdas etmeye çalışıyordu idare. Zira Tunceli ili çevresi ve Mazgirt dolaylarında olaylar böylece geliştiriliyorken; Ovacık, Hozat, Çemişgezek; Pertek, Nazmiye ve Pülümür dolaylarında yaşayan aşiretlere karşı da daha başka türlü oyunlar oynanmaya başlanmıştı. Buralarda suç ihdas edilip, suç yaratabilmek için, inanç, iffet ve namus gibi kutsal duygular payımal edilip, ayaklar altına atılır olmuştu. Bir tarafta halk arasına sızdırılmış yerli ve yabancı ajanların desteğinde Sünni ağa ve beylerinin tahrikiyle, aşiretler birbirlerine karşı kıskırtılırken, diğer tarafta da asayişini temin maksadıyla bölgeye gönderilen askeri birliklerin önyargılı ve tarafgir tutumlarıyla tüm kutsiyetleri hiçe sayan sorumsuzca hareketleri yeni olayların çıkmasına neden olmaktadır.

Toplumlar arası küskünlüklerin yaratılmasına neden olan ve bunda da mahir olan iki yüzlü zümre hâkimiyeti savunucuları, bu husustaki çabalarının anlamsızlığının bilincinde olmasına rağmen, Dersimli'yi 1938 Dersim olayına doğru sürüklemekten kendilerini alamamışlardır.

Dersim Sözcüğü

Tarihi gelişim ve doğal yapısı itibariyle, Anadoluya dört cihetten yapılan akın ve istila hareketlerinin tek geçit noktası olan Dersim; bu adı çevresindeki zengin gümüş yataklarına izafeten, Gümüş anlamına gelen **SİM**'i, tüm fütuhatlara vol veren bir belde oluşu nedeniyle de kapı anlamını ifade eden **DER** sözcüğünün birleşimiyle (DER-SİM) Dersim adını aldığı söylenegelmektedir.

İnanç, Din ve Alevilik

Din, yaratılmışları fazilet, üstün ahlak, güzellik, ulûhiyet ve nihayet Allah'a götüren bir yoldur. Ne acıdır ki, tek Allah sistemi içerisinde ona giden yolun da tek olması gerekirken, değişen zaman, istismar ve buna dayalı olarak düşünce ve kabulleniş farklılığı bu yollan çoğaltmış ve yüce Allah'ın insanı sevgiye ve birliğe götüren vahdet yolunu çeşitli kol, fırka, mezhep ve tabiri caizse fraksiyonlara ayırarak bu kutsal birliği peşinen darmadağın etmiştir. Nüfusunun % 90'ı Alevi inançlı olan Dersimli; İslamiyet öncesi Şamanizm ve Zerdüşť dininin saliki idiler. İslamiyet'i kabullenişlerinden sonra Hz. Ali ve evlatlarına karşı olan aşın sevgi ve bağlılıkları Alevi veya Kızılbaş olarak tanımlanmışlardır.

Ayet ve hadislerin tanımlanması ve manevi anlamının ötesinde; hoşgörü, doğruluk, sevgi, sadakat ve özverinin simgesi insan olma yolunda, insanca yürümenin ve insanca yaşamının özüdür Alevilik. Asya, Ortadoğu ve Dünya'da varolmuş yerleşik bir göçebe dinlerin örf, adet ve geleneklerinin sentezinden neşet bulmuş inançlar manzumesinin yaşama dönüştürülmüş bir yaşayış tarzıdır Alevilik. Bu itibarla Aleviliği yalın olarak bir din veya bir mezhep olarak nitelendirmenin yanlış olacağı inancındayım. Diğer Mezhep salikleri Aleviliği beşinci mezhep olarak nitelendirdikleri Cafer'i mezhebine tabi tutarak, onları mezhep dışı ilan etmiş ve horlaya gelmişler.

Kızılbaşlık

Alevilikle özdeşleşen Kızılbaşlılık, sadakat, feragat, kan, korku ve ölümün simgesi olarak belleklerde iz bırakmıştır.

Sünnilik

İslamiyet içerisine ilk kez Muaviye tarafından sokulmuştur. **“Biz Ehlisünnetiz. Hz. Peygamberin sünnetine uyan biziz”** diyerek İslamiyet içerisine ilk kez fırkacılığı sokup ikiye bölen Muaviye; Hz. Ali ve yandaşlarını yoldan çıkmışlık ve dini sapıklıkla itham ederek Hilafeti boyunca hutbelerle, onlara küfretirmeyi adet haline getirmiştir. Özellikle Muaviye'nin bu küfürleri minbere zorla çıkarttığı Ali yandaşlarına yaptırmaya özen gösterdiği, onun isteklerine uymayanları gırtlığına kadar toprağa gömdürerek kızgın çöl güneşi altında ölüme terk ettirdiği tarihen saptanmıştır. Oğlu I. Yezit tarafından daha da müptezelleştirilip yaygınlaştıran bu küfretme olayı; Yezit oğlu II. Muaviye tarafından kaldırılmak istenmişse de; aşağıda arz edeceğim konuşması sonucu, Hilafetin elden gideceği kuşkusu ile Mervan ile işbirliği yapan annesi tarafından zehirlendirilerek öldürülür.

II. Muaviyenin (Yezit oğlu Muaviye) Konuşması

“Ey ahali! Benim babam ve dedem Muaviye; kendilerine ‘ehlisünnet’ adı vererek halifeliklerini ilan ettiler. Ali gibi ilim sahibi ve faziletiyle üstün olan bir kişinin, hakkını elinden hileyle aldılar. İslamiyet'e en büyük hizmeti Ali yapmıştır. Ali bütün iman et-

mişlerin başı ve İslam'ın yegâne halifesidir. Din reisliği, Ali ve evlatlarının hakkıdır. Onun için ben, atalarım tarafından gasp edilmiş bu hakkı, asıl sahiplerine verilmek üzere Halifeliği bırakıyorum” diyerek istifa etmiştir. Bunu üzerine annesi tarafından zehirlenerek öldürülen II. Muaviye'nin yerine Muaviye'nin annesiyle evlenen I. Mervan halife olup, aynı denaet'i irtikâba devam eder.

Ömer Bin Abdulaziz (672-720)

Ömer, bin Abdülaziz zamanına kadar devam ettirilen, camilerde Ali ve evlatlarına küfür ettirme olayına, Ömer bin Abdülaziz'i adli (adaletli kişi) tarafından garip bir öykü ile son verilir. Öykü: Ömer Bin Abdülaziz, bir gün huzuruna çıkarttığı bir Yahudi'ye: “Cuma günü camiye gel. Cemaat huzurunda benden kızımı Allah'm emri ve Peygamberin kavliyle oğluna iste. Ben sana, **‘Nasıl olur Yahudi, ben razı olsam dahi, bir gayrimüslime kız vermeye dinimiz cevaz vermez’** deyince, sen; **‘Siz Müslümanların, her gün camilerde küfredip dini sapıklıkla veya dinsizlikle itham ettiğiniz Ali'ye, Peygamberiniz en çok sevdiği kızı Hz. Fatime'yi vererek, onu kendisine damat edinmiştir. Eğer Ali Müslüman idiye siz neden onu hutbelerde küfürle yâd ediyor ve dini sapıklıkla itham ediyorsunuz. Yok, Ali kafir idiye Peygamberiniz neden ona kızını verdi. Gerçekten Ali kâfir idi ve Müslüman değildiye ve Peygamberiniz de bunu bile bile kızını ona verdiye, bir Müslüman'ın bir gayrimüslime kız vermesinde dininizce bir sakınca yok demektir. Bu bakımdan ben de kızını Allah'ın emriyle oğluma istiyorum’** diyeceksin.”

Halifenin kararlaştırdığı gün, Yahudi camiye giderek onun isteği doğrultusunda Halifenin kızını oğluna ister. Cemaatin büyük tepkisine rağmen, Halife Yahudi'yi planladıkları gibi dinler. Onu salimen cemaatten uzaklaştırdıktan sonra ve hemen orada, Ali ve evlatlarına hutbelerde sebbetmeyi (küfredilmesini) yasaklar. Yılların alışagelmışliğinin bir anda ortadan kaldırılmasından endişe düşen Emeviler, Halife'yi çok sevdiği halasına şikâyet ederek bu karardan vazgeçirmesini isterler. Halası, Halifenin verdiği bu kararlar taraftarlarının; yani Emeviler'in gazabına uğrayacağını, belki de bu nedenle yeğenin Halifelikten olacağını söyleyerek, ona nasihatte bulunur ve verdiği karardan vazgeçmesini önerir ise de Halife Halasına; **“Hala, bana öyle bir düşman göster ki, mahşer günü Hz. Peygamberin husumetinden daha güçlü; gene öyle bir gazap göster ki, cehennem azabından daha şiddetli olsun”** diyerek, kararından dönmeyeceğini bildirir. Halife hutbelerde Ali ve evladına yapılan küfrü kaldırır; ama halk arasında Emevilerin devam ettirdiği menfi propagandayı önleyemez...

Seyit Rıza

1933 Dersim Olayı'nın oluşumunda, önemli bir faktör olarak gösterilen Seyit Rıza, kökeni Seyit Ahmet Yesevi ve dolayısıyla Hz. Ali ve Hz. Resullullah'a dayandığı rivayet edilen seksenlik bir Pir-i Fani idi. Seyit, bir aşiret reisi olmaktan daha ziyade din adamı olarak hayatını sürdürmüştür.

Cumhuriyetin ilanından bu yana, Doğu Anadolu’da devletçe uygulanmış ıslahat harekâtlarını yeterli görmeyenlerin başında Şükrü Kaya’yla Celal Bayar gelmekteydi. Bu nedenle 1937 yılımla, Atatürk, Celal Bayar ve İsmet Paşa üçlüsünün katılımıyla yapılan özel bir toplantıda, Dersim’de oluşan olaylar ele alınmış; Doğu Anadolu ve özellikle Dersim’de geliştirilen hadiseler, amacından saptırılarak daha ziyade büyütülmüş ve siyasi bir çehre verdirilerek ideolojik bir hareket şekline dönüştürülmüştü. O günün tarafsız politikacıları, **“Kan, kokmaya başlamış”** diyorlardı bu toplantının havasında. Celal Bayar ve yandaşlarının direnişi sonucu; Atatürk, **“Türk milleti, kökü toprağın derinliklerine inmiş bir ağaç gibidir. Bu ağacın bazı dallarına hastalık arız olmuşsa, o dallan kökünden kesip ağacı hastalıktan kurtarmak gerekir. Meyvesine arız olmuşsa, o meyvelerin çekirdeklerinin ezilmesi icap eder. Kürtleri bir Malatya zerdalisine benzetelim. Zerdalinin çekirdeğini ezersek, üstündeki zar tabakasını haliyle kurumaya mahkûm eder ve ağacı hastalıktan kurtarmış oluruz.”** Bunu demekle Atatürk, zımnen de olsa nihai emrini vermiş oluyordu.

Verilen emre uymanın yanı sıra; yakın gelecekte Doğu Anadolu’da yapılmak istenen tenkil harekâtının dışında kalmayı tercih eden İsmet İnönü; verilmiş bu zımni emre cevaben, **“Bölgeyi yeniden böyle bir felakete götürecektir zevatin, bileğinin demir, yüreğinin de taştan olması gerekir ki; bu kişinin de aramızdan çıkabileceğini sanmıyorum”** deyince, Celal Bayar; **“Devletin bekası uğruna ben bunu rahatlıkla yaparım. Milli hudutlarımız içerisinde, beyaz donlu vatandaş tanımıyorum”** diyerek, İsmet Paşa’yı yanıtlamış olur. Bu peşin ve kesin kararlılık karşısında; istifadan başka bir çıkar yol bulamayan İsmet Paşa, Atatürk’ten affını dileyerek 20 Eylül 1937 tarihinde istifa görevinden ayrılır.

Bu görüşme ve yapılan konuşmalara, Memduh Şevket Beyefendi’nin anlatımlarıyla muttali olmuşum. İsmet Paşa’nın ayrılışıyla, yerine başvekil olarak atanan Celal Bayar, 26 Haziran 1938 günkü meclis oturumunda yaptığı konuşmasıyla Doğu Anadolu ve Dersim hakkındaki düşünce ve içinde biriken zehri dökerek gerçek benliğini sergilemişti. Şöyle ki: **“Doğu’da bir askeri tatbikat uygulayacağız. Tüm Doğu Anadolu’yu kapsayacak bu tatbikatın ağırlık merkezi Dersim teşkil edecektir”** diyordu o gün, TBMM’de Celal Bayar.

Tamamen onun, yani Celal Bayar’ın düşüncelerini kuvveden fiile çıkarmayı amir olan 5 Ağustos 1938 tarihli Bakanlar Kurulu kararı, Dersim’de yapılacak facianın muhtevasını dile getirmekte idi. Böyle bir kararı, tebaasını temsil ve idare yetisini yitirmiş bir devlet ricali alabilirdi ancak; Yahudi toplumu enkazı üzerine, Alman milliyetçiliğini inşa edip, üstün ırk nazariyesini dünyaya hakim kılmak isteyen Hitler’in koskoca bir Almanya’nın bölünüp parçalanmasına ve nihayet işgalciler tarafından işgal edilmesine neden olduğu gibi. Yahudi asıllı bir Alman bilgin olan Freud diyordu ki: **“Beli bükük, iki büküm gezmeye mahkûm bir ihtiyar olarak, elimdeki bastonun desteğiyle caddede ağır ağır yürüyordum. İri yarı bir adam bana çarptı ve beni yere düşürdü. O halimle güç bela yerden kalkmaya çalışırken, başımda dikili duran o adama, ‘Biraz daha dikkatli olsaydın, belki de bu olmayacaktı’**

dedim. Fakat o dev yapılı adam, yaptığıının gururu içerisinde yakamdan tuttu ve kocaman elleriyle suratıma attığı bir tokatla beni tekrar yere düşürdü. Ağzında biriktirmiş olduğu balgamı eğilip suratıma tükürdükten sonra, ‘Pis Yahudi’ diyerek bana bir de tekme vurdu ve gitti. Ben ki, doğduğum andan itibaren, kendimi Almanyalı bilmiş ve o yaşıma kadar edindiğim her şeyimi Alman milletinin selametine sarf etmiştim. Ama o tokat, balgam ve horlama bana en az altmış senelik ömrümün öğretilmediği Yahudiliğimi öğretti.” Ölü doğmuş bir Hitler nazariyesi ve Yahudi kıyımı, bir Yahudi milletinin var oluşuna ve bir İsrail devletinin kuruluşuna sebep olmuştu. Gene o Hitler nazariyesi, dünyada süper devlet hâkimiyetinin teessüsüne imkân sağlamış ve bu süper devletleri dünya insanlığının başına bela kılmıştı.

Emevi ve Abbasilerin; Ali ve evlatları ile onları sevenlere karşı uyguladıkları baskı, İslam bütünlüğünde Alevi, Sünni ayrımını var etmiş ve İslamiyet içerisinde yeni yeni fırka, mezhep ve tarikatların doğmasına neden olmuştu.

Hükümet bir bildiri yayınlamıştı 1937 yılında. Eski ve yeni yazılarla yazdırılıp uçaklarla Dersim topraklarına atılan bu bildirilerde, yöre halkı devlete itaate çağrılıyordu. Aşiret reislerinden, ellerindeki silahların teslimi isteniyordu. Aşiret çatışmalarından endişelenenlere de, **“Sizin ve aşiret insanlarınızın mal ve can emniyetiniz devletin ve onun kanunlarının teminatı altındadır...”** güvencesi veriliyordu. Uzun tartışmalar sonucu her aşiret reisi kendi aşiretleri adına bir miktar silah tedarik edip idareye teslim kararına varmışlar.

Böylece silahtan tecrit edilmiş yöre halkı sıklıkla devletin yüce hamiyetine sığınmıştı. Ne yazık ki devlet, çok geçmeden hamiyetini göstermişti. Köylere kadar gönderilen birlikler, girdikleri her yeri yakıp yıkıyor; kitleler halinde insanları toplayıp, mitralyöz ateşi altında tarayarak yere seriyorlardı. Toplanan insanlar (genç-ihtiyar-kadın-kız-çocuk demeden) evlere dolduruluyor, üstü kurumuş ekin ve ot yığınlarıyla örtülen bu evler gaz dökülerek yakılıyorlardı. Köylerde tarama hareketleri bütün şiddetiyle devam ettiriliyor, toplanan tüm insanlar kurşuna diziliyordu. **“Yılan yavrusu ağızsuz olmaz”** diyerekten gebe kadınların karnına süngü sokuluyor, çıkarılan ceninler yere atılıp ayaklar altında eziliyordu. Genç kız ve kadınlar, kendilerine tasallut etmek isteyen askerlere ram olmamak için kendilerini yüksek kayalıklardan atarak, iffet ve namusunu korumuşluğun gururu içerisinde şahadet şerbetini gönül rahatlığıyla içiyorlardı. Böylece Hozat Kayışoğlu yarmasının taşları arasında hiç yoktan sebepsiz olarak parçalanarak ölüyor öldürülüyorlardı.

Anaların yanında, kucağında, onun kaderiyle bütünleşen ve ondan bir türlü kopamayan yavruların, hıçkırıklar içerisinde öldürülüşlerini anlatanlar, bunun bir soykırım olduğunu vurguluyorlardı. Keza kapılarına kadar gelmiş bu felaket ve toplu kıyım hareketi karşısında, annelerinin eteğinden tutup, ondan medet bekleyen bebek, genç kız, kadın ve çocukların acı feryatları çevrede yankılanıp derin izler bırakırken, onlara bir şey yapamamanın ezgisi içerisinde kıvranan bahtsız ve gözü yaşlı anaların şefkat ve merhamet dileyen yakanları ayyuka

yükseliyordu. Çoluk çocuk demeden başlar kesiliyor; kesilen başlar süngü ucunda teşhir edilip, taşlar arasında ezdiriliyordu Dersimde.

12 Eylül 1937 günü Erzincan kumandanlığına teslim olan Seyit Rıza, küçük bir müfreze ile Elaziz'e müteveccihen yola çıkartılır. Kemah yol ayrımına gelindiğinde, müfrezenin Elaziz'e yöneldiğini gören Seyit Rıza, **“Söz verilmişti. Beni Ankara'ya götürüp Kemal Paşa'yla görüştürecektiniz”** deyince Müfreze komutanı, **“Buna 4. Genel Müfettiş Abdullah Paşa karar verecek”** der. Kumandanın bu yanıtı sonucu tesellisi düşen Seyit Rıza su dökme bahanesiyle arabadan inip Erzincan'a doğru yönünü dönerek, **“Ben, seni iki kez düşmandan kurtardım; ama sen beni bir kere dahi kurtaramadın. Altın üstüne dönsün Erzincan”** diyerek intizarda bulunduğu ve daha sonra yere eğilip toprağa bir defa secde ettikten sonra arabaya binip kaderine boyun eğmiş olarak Elaziz'e getirilir. Hemen hapsedilen Seyit Rıza, oğlunun yattığı koğuşa bırakılır. Oğlu Hüseyin ve diğer sanıklarla mahkemeye çıkartılan Seyit Rıza, Elaziz Saray Sineması'nda yargılanmakta idiler. Mahkemeye kamyonetlerle getirilen sanıklar, birbirleri ile kelepçeli idiler. Seyit Hüseyin'in sol eli bileğinden kopmuş ve sarılı olmasına rağmen sağ eliyle babasına kelepçelenmişti. Buna rağmen o babasından önce kamyonetten atlar ve yaşlı babasını kucaklar ve öylece duruşma mahalline götürürdü.

Yargılanma pek uzun sürmedi. En son Cumartesi ve Pazar günü yapılan yargılamada, Muhundulu Seyit Hüseyin ve Ali Yıldırım'ın şahadetiyle Seyit Rıza'nın yaşı 80'den 45'e indirilmiş ve tüm sanıklar hakkında idam kararı verilmiş ve hemen o gece verilen kararlar infaz edilmişti. İnfaz, pazarı pazartesiye bağlayan gece saat 03:00-05:00 arası yapılmış ve pazartesi günü öğlene kadar da halka teşhir edilmişti.

Sanıklara verilmiş kararın infazı sonrası Atatürk, Elaziz'e gelmiş ve bir gece Halkevi'nde kendisine tahsis edilen odada misafir kalmış, daha sonra da Ankara'ya dönmüştü. O gece Atatürk şerefine verilen baloda, kendilerine Elaziz'in en güzel kızı olduğu söylenen ortaokul son sınıf öğrencisi Mektupçu'nun kızı Pakize Hanım eşlik edip, onunla ilk dansı yapmış ve o gece Atatürk'ün hizmetini yapmaya bu kızcağız memur edilmiş olduğu söylenmekte idi. Atatürk, Ankara'ya gittikten sonra askeri birlikler kendi karargâhlarına çekilmişti. Ama bu kez de sürgün faslı başlamıştı. Öldürülüp, imha edilmiş ailelerden arta kalanlar; derdest yakalanarak sürgüne gönderilmek üzere Elaziz'e getiriliyor; bin bir türlü eziyet ve işkenceler altında sevk edilinceye kadar Elaziz, Hüseyinik, Mornik ve Kesrik arasında onlar için tahsis edilmiş harap bir bahçede kampa konuluyorlardı. Kampın dört tarafı yıkık duvarlarla çevrili ve duvarların dış tarafı da muhafızların denetimindeydi. Ne kimse dışarı çıkartılıyor ve ne de dışarıdan içeriye adam bırakılıyordu. Kampa alınan kadın, erkek, çoluk, çocuk bila istisna herkesin saçı kesilip sıfır makineye vuruluyordu.

Birgün dostların bulunduğu bir ortamda Ali Rıza'yı çağırıp ona son nasihat ve vasiyetimi yapmak istedim. Kendisine, **“Yeleşimi verir misin”** dedim. O hemen başucumda asılı duran yeleşimi verdi. İç cebimden takvimimi çıkarıp, eski yazıyla yazdığım alacak ve vere-

ceklerimin listesini ona yazdırdım. Alacaklarımı tahsil et ve borçlarımı öde dedim. Daha sonra Kerbela'dan özellikle getirttiğim kibrit kutusu büyüklüğündeki toprakla, yıllardır cebimde taşıdığım, Mustafa Baha'nın mektup diye karalayıp bana gönderdiği mektubu, Hz. Ali'nin mührü ile Zülfikar'ının kağıda bastırılmış mührünü verdim; **“Öldüğümde toprağı tenimin üstüne döker, bu mektup ve mühürleri de kefenimin altına kor ve beni öylece defnettirsin. Ayrıca ölürsem, kesinlikle benim tabutla gömülmem müsaade etmeyin”** dedim. Daha sonra, yeni yazıya dönüştürmeye çalıştığım muhturamı getirterek onu da tomarıyla ona verip, **“Bu bir hayat hikâyesi, benim hayatımın öyküsüdür. Yalan, riya ve abartıdan uzak, sadece gerçeğin aynası olan bu anıları okursan, maziyi benimle yaşamış olur, ilginç gördüğün noktalardan ibret ve ilham almaya çalışırsan, atide hedefe emin adımlarla vasıl olursun. Ayrıca senden son isteğim; yaparsan gözüm arkada kalmaz ve mutlu ölürüm. Benden sonra kesinlikle ananı incitme. Bütün bu yazdıklarımı o da benimle birlikte yaşadı. Benimle ağladı, benimle güldü. Benimle öldü, benimle dirildi. Bana ondan başka kimse onun kadar inanmış olarak sadık yar olmadı. Onu daima sev, say...”** dedim.

ARKA KAPAK

Kârerli Mehmet Efendi, 1887'de Bingöl'ün Kiğı ilçesine bağlı Kârer Beldesi'nin Sağyan Köyü'nde ailenin ilk erkek çocuğu olarak dünyaya geldi. İbdidai, Rüştüye ve İdadi tahsilini Harput'ta tamamlayıp, İstanbul'da askeri tıp eğitimine başlamış; ancak gözlerinden dolayı çürük raporu çıkartılarak eğitimine son verilmiştir. Bunun üzerine önce Avrupa'ya ardından da Amerika'ya gitmiş, 7-8 ay kaldıktan sonra zatürcem geçirince tedavi altına alınmış, tedavisi tamamlanınca memlekete gönderilmiştir. 1912-1913 yıllarında Kiğı'da Sandık Eminliği görevine başlamış, Rus Harbi'nde milis olarak savaşmıştır. Savaş sonrasında, amcasının vefatı ile Elazığ'a yerleşerek amcasına ait şirket ile ticarete atılmış, diğer yandan da Muhacereyn Yerleştirme Komisyonu'nda görev almıştır. 1919 tarihinde Sivas Divan-ı Örfisi'ne sevk edilmiş, 3 ay tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılmış, Sivas Kongresi'ne izleyici olarak katıldıktan sonra memlekete dönmüştür. Şeyh Sait hareketinde İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilip idamla yargılanmış, son anda karar değişikliği ile 101 yıl ceza alıp Afyon Cezaevi'ne sürgüne gönderilmiştir. 1927 Affi ile memlekete dönerek, 1959 yılına kadar baskı, zulüm ve acı dolu anılarla hayata gözlerini yummuştur. Elinizdeki kitap, orijinal metindeki aktarımlara sadık, kalınarak sizlere sunulmuştur.

ÖZET

CELAL SANCAR

26.05.2019/ANKARA